ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים

123

ספטמבר עד דצמבר 2008

בנק ישראל
חטיבת המחקר

ירושלים, טבת התשס"ט • ינואר 2009

©

זכויות היוצרים בפרסום זה שמורות לבנק ישראל.

הרוצה לצטט רשאי לעשות כן בתנאי שיציין את המקור.

מס' קטלוגי : 3077509123/1
דפוס איילון, ירושלים

חלק א': סקירת ההתפתחויות השוטפות
ספטמבר עד דצמבר 2008[1]

עיקרי הדברים

בתקופה הנסקרת – ספטמבר עד דצמבר 2008 – התגברה ההאטה בפעילות הכלכלית, וזאת לאחר מספר שנים של צמיחה מהירה, שהביאה לסגירת פער התוצר ולסביבת תעסוקה מלאה. בעקבות ההאטה נחלשו מאוד הלחצים האינפלציוניים.

המשבר הפיננסי העולמי העמיק, ועמו גם ההאטה בפעילות הריאלית, שהתפשטה מארה"ב ליתר המדינות המתועשות ולעולם כולו. התפתחויות אלו הקרינו גם על המשק הישראלי, והתבטאו בירידת שווי הנכסים שבידי הציבור, בהצטמצמות הביקושים העולמיים והתגברות אי-הוודאות הכלכלית.

התכווצות ממדי הסחר העולמי הביאה להקטנת יצוא הסחורות מישראל, לראשונה מזה תקופה ממושכת. הפגיעה בעושרו של הציבור, התגברות חוסר הביטחון התעסוקתי והשחיקה בשכר הריאלי פגעו באמון הצרכנים והביאו להאטת קצב גידולה של הצריכה הפרטית בכלל ולצמצום ניכר ברכישת מוצרים בני-קיימא בפרט. התמתנות הפעילות הכלכלית, יחד עם עלייה בעלות מקורות המימון וקשיים בגיוס אשראי חוץ-בנקאי, עלולים להביא לדחיית תוכניות השקעה.

התוצר המקומי הגולמי צמח ברביע השלישי של השנה ב-1.9 אחוזים במונחים שנתיים, בדומה לקצב גידולה של האוכלוסייה, לעומת 4.9 אחוזים במחצית הראשונה, והמדד המשולב של בנק ישראל למצב המשק ירד בתקופה הנסקרת ב-2.7 אחוזים, לאחר תקופה ממושכת של עלייה רצופה (איור א'-1). ההאטה החדה בפעילות הכלכלית הקיפה את מרבית ענפי המשק: הייצור התעשייתי התכווץ, פדיון ענפי המסחר והשירותים פחת, ונמשך הקיפאון בענף הבנייה. התפתחויות אלו משתקפות גם בהצטמצמות היבוא של תשומות לייצור ומוצרי צריכה בתקופה הנסקרת. לעומת זאת בענף התיירות נמשכה הפעילות המואצת.

סימני ההאטה ניכרים גם בשוק העבודה – בבלימת התרחבות התעסוקה במגזר העסקי: גדל מספר העובדים שנפלטו ממשרותיהם וירד איוש המשרות, כך שמאזן התעסוקה הפך, לראשונה מאז סוף 2003, לשלילי. אלה הובילו לעלייה משמעותית של מספר דורשי העבודה, במיוחד אקדמאים, ושל מספר התביעות לדמי אבטלה. ציפיות המעסיקים לגבי גידול פעילותם הכלכלית ומצבת כוח האדם הן שליליות.

הנסיגה בפעילות הכלכלית מצאה את ביטויה גם בגביית המסים: במהלך השנה התרחב הפיגור בגביית המסים ביחס לתחזית, ובסופה הוא העמיק. תקבולי המסים הישירים התייצבו בתקופה הנסקרת על רמה הנמוכה בשישית מאשר בתקופה המקבילה אשתקד; ההכנסות ממסים עקיפים פחתו בשיעור מתון, במיוחד עקב ירידה של ההכנסות ממסים על יבוא, במיוחד של כלי רכב, ובחודש דצמבר הן צנחו. מכאן שבשנת 2009 צפוי הגירעון להתרחב מאוד.

בשלהי התקופה הנסקרת פרץ עימות צבאי ברצועת עזה (מבצע "עופרת יצוקה"), שנמשך כשלושה שבועות, וכלל ירי נרחב על דרום הארץ. ואולם, השפעתו על הפעילות הכלכלית הייתה כנראה מוגבלת, משום ששיעור הפעילות הכלכלית שם בסך הפעילות המשקית נמוך, ומשום שהפגיעה בשגרת החיים ובייצור הייתה חלקית בלבד. העלויות הישירות של המלחמה ונזקיה לאזרחי ישראל טרם התבררו.

בשוקי ההון התאפיינה התקופה הנסקרת, ספטמבר עד דצמבר 2008, בהחרפתו של המשבר הפיננסי העולמי וחלחולו למשק המקומי. השפעת המשבר משתקפת, בין היתר, בירידת ערכם של הנכסים הפיננסיים, בגידול הפדיונות מקופות הגמל וקרנות ההשתלמות, בירידה חדה של האינפלציה ושל הציפיות לה, ובהתמתנות שיפוע עקום התשואות הריאליות. בתגובה על התפתחויות אלה, ובניסיון למתן את השפעתן על הפעילות במשק, הוריד בנק ישראל את הריבית מרמה של 4.25 אחוזים בספטמבר ל-2.5 אחוזים בדצמבר, וריביות ינואר ופברואר הורדו - (לאחר תום התקופה הנסקרת), ל-1.75 אחוזים ול-1 אחוז, בהתאמה.

[1] הנתונים המעודכנים זמינים עד ה-20.1.09.

לנוכח ההרעה במצב המשק אימצה ועדת הכספים של הכנסת באמצע דצמבר 2008 תוכנית להאצת הפעילות הכלכלית. התוכנית כוללת השקעה רב-שנתית בתשתיות, תגבור ההכשרה המקצועית והגדלת תקציב המדען הראשי במשרד התמ"ת; צמצום מגבלות האשראי על ידי העמדת ערבויות והלוואות לעסקים והקלות בפריסת תשלומי המס והערבויות לספקים לממשלה, וכן הקמת קרנות השקעה לטיפול באשראי חוץ-בנקאי. נוסף על כך נפרסה "רשת ביטחון" לחוסכים הקרובים לגיל פרישה שנפגעו מהירידה החדה בתשואות של קופות הגמל.

איור א'-1

רמת הפעילות במשק[1], 1998 עד 2008[2]
(מדד, ממוצע 2004=100)

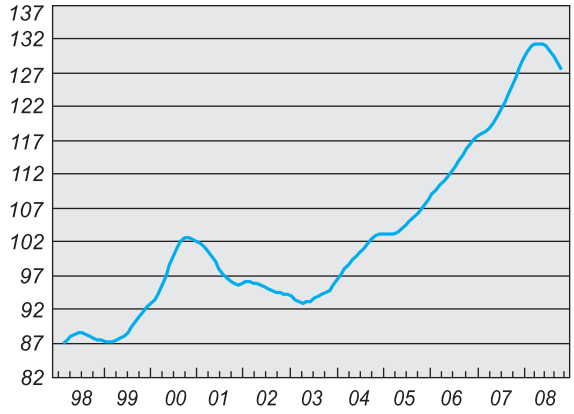

[1] המדד המשולב של בנק ישראל, לרבות המגמה ארוכת הטווח של גידול הפעילות במשק.
[2] מעודכן עד דצמבר 2008.

הפעילות הריאלית המצרפית

ברביע השלישי של השנה הואט קצב הצמיחה של המשק, וכך גם השימושים השונים (לוח א'-1). התוצר המקומי הגולמי צמח ב-1.9 אחוזים במונחים שנתיים (בדומה לקצב גידולה של האוכלוסייה), והתוצר העסקי צמח ב-1.5 אחוזים בלבד. יבוא הסחורות והשירותים (למעט יהלומים) עלה בקצב מדוד, כך שסך המקורות שעומדים לרשות המשק התרחב במתינות.

הצריכה הפרטית גדלה ברביע השלישי ב-1.8 אחוזים בלבד. הצריכה השוטפת התרחבה בשיעור של 3.9 אחוזים, וצריכת מוצרים בני-קיימא התכווצה. ברביע האחרון מסתמנת מגמה של ירידה תלולה ביבוא של מוצרי צריכה (במונחי דולרים). ההאטה בצריכה הפרטית, ובמיוחד בצריכת בני-קיימא, עולה בקנה אחד עם המשך הפגיעה בערך תיק הנכסים של הציבור והפגיעה בביטחון התעסוקתי בעקבות החששות להתגברות האבטלה, ועל כך נוספה שחיקה בשכר הריאלי. הצריכה של כלי רכב אישיים קטנה מאוד, גם בשל ציפיות לירידת מחיריהם בראשית 2009, עם המשך יישום התוכנית להורדת מס הקנייה על כלי רכב, ציפיות שנכזבו בשל פיחות השקל. על הגורמים לדשדוש הצריכה הפרטית מצביעים גם המשך הירידה במדדי אמון הצרכנים (של "גלובס מחקרים" ו"בנק הפועלים"), הרעה בהערכותיהם של נסקרים לגבי המצב הכלכלי הכללי והאישי בעוד חצי שנה, והצטמצמות נטייתם לרכוש מוצרים בני-קיימא בעתיד הקרוב.

ההשקעה בנכסים קבועים ירדה ברביע השלישי של השנה ב-9.8 אחוזים, לאחר עליות נאות בתקופות קודמות. ההשקעה בענפי המשק בכלל ובמכונות וציוד בפרט פחתה אף יותר, בין השאר בשל התרבות הסימנים להעמקת השפל הכלכלי – שעלולה להביא לדחיית השקעות – התייקרות של מקורות המימון ומצוקת אשראי. כן נרשם קיפאון ביבוא כלי רכב, שנגרם בחלקו בשל הציפיות האמורות להפחתת מחיריהם, ואולי גם בשל הקטנת מצבת העובדים בחברות ופגיעה בתנאי ההעסקה הנלווים. ההשקעה בדיור, בבנייה למגורים ובמיוחד בבנייה שלא למגורים, קטנה ברביע השלישי, המשך למגמתה ברביע הקודם.

הצריכה הציבורית התרחבה ברביע השלישי של השנה ב-3.7 אחוזים. הצריכה האזרחית עלתה בשיעור מתון של 0.3 אחוז, בעוד שהצריכה הביטחונית, שרמתה הרבעונית תנודתית מאוד, זינקה.

יצוא הסחורות והשירותים (למעט יהלומים) התרחב ברביע השלישי ב-13.2 אחוזים. ואולם, נתוני סחר החוץ מלמדים על התכווצות בהמשך השנה, בעטייה של ההאטה הכלכלית בעולם ובסחר העולמי ולמרות היחלשות השקל ברביע האחרון של השנה.

היצוא התעשייתי, במונחי דולרים, הולך ופוחת מאז אמצע השנה. מגמת נסיגתו בולטת בענפי הטכנולוגיה המעורבת-מסורתית – שבהם גם נרשמו ירידות חדות של המחירים העולמיים – ובמידה פחותה בענפי הטכנולוגיה

העילית; זאת במקביל להאטות בענף בארה"ב (איור א'-10) ובאירופה – היעדים המרכזיים של היצוא הישראלי. פעילות ענף היהלומים המשיכה להתכווץ גם ברביע האחרון של השנה, כאשר היקף הסחר הצטמצם מאוד, אולם ההשלכות המשקיות של השפל בענף מוגבלות, משום שהערך המוסף בו נמוך.

יצוא השירותים פחת ברביע השלישי של 2008 ב-2.5 אחוזים, פועל יוצא של מגמות מנוגדות: יצוא שירותי התיירות המשיך להתרחב, ואילו יצוא יתר הענפים – כולל שירותים עסקיים, ובהם חברות הזנק – הצטמצם.

יבוא הסחורות והשירותים האזרחי (למעט אניות ומטוסים ויהלומים) התרחב ברביע השלישי ב-4.4 אחוזים, השיעור הנמוך ביותר מזה שנים ארוכות, וזאת על אף הוזלת מחירי היבוא לעומת מחירי התוצר המקומי. יבוא הסחורות הצטמצם בתקופה הנסקרת ב-4.6 אחוזים (במונחי דולרים) ביחס לתקופה הקודמת, במקביל להיחלשות השקל, תוך ירידה תלולה בחודש דצמבר – יבוא המוצרים לצריכה שוטפת התרחב במתינות, יבוא בני הקיימא המשיך לקטון, יבוא נכסי ההשקעה נותר ללא שינוי, ויבוא התשומות לייצור (ללא יהלומים ודלק) פחת מאוד. התפתחויות אלו עולות בקנה אחד עם ההאטה בפעילות הכלכלית, הפוגעת בצריכה, בהשקעות ובהיקף הייצור.

מחירי התוצר המקומי הגולמי (במונחים רבעוניים) עלו ברביע השלישי של 2008 ב-3.2 אחוזים. ההאטה בפעילות הכלכלית התבטאה בעלייה מתונה של מחירי הצריכה הפרטית, בדומה למדד המחירים לצרכן. מגמת הייסוף של שער החליפין הריאלי, המחושב לפי גישת שקילות כוח הקנייה, נבלמה באמצע השנה, ומאז התפתח פיחות ריאלי (איור א'-16).

הפעילות הריאלית הענפית

הייצור התעשייתי פחת בחודשים ספטמבר-נובמבר ב-5.2 אחוזים ביחס לשלושת החודשים הקודמים (בניכוי עונתיות), וזאת לאחר מגמת התרחבות ממושכת (איור א'-2). גם מספרי משרות השכיר ושעות העבודה נותרו ללא שינוי, לאחר התרחבות בתקופות קודמות. ההאטה בייצור התעשייתי בלטה בענפי הטכנולוגיה העילית והמעורבת-מסורתית (כרייה וחציבה, גומי ופלסטיקה ועוד), שקודם לכן התרחבו במהירות.

ההאטה בפעילות התעשייה באה לידי ביטוי גם במדדים נוספים. היצוא התעשייתי פחת בתקופה הנסקרת בכ-10 אחוזים ביחס לתקופה הקודמת, ובחודש דצמבר הצמצום בו היה חד. בתעשייה המעורבת-מסורתית היצוא התכווץ[2], ורק בתעשיות המסורתיות נרשמה יציבות. תמונת הראי היא צמצום ביבוא של חומרי גלם לאותם ענפים נסוגים. מסקר החברות עולה כי ניצולת המכונות והציוד קטנה ברביע הרביעי והתגברו קשיי המימון.

ציפיות התעשיינים לרביע האחרון של 2008 ולתחילת שנת 2009, כפי שעולה מסקר הציפיות בתעשייה של התאחדות התעשיינים בישראל ומסקר החברות של בנק ישראל, בהתאמה, אינן מבשרות טוב: ההזמנות לשוק המקומי וליצוא צפויות לקטון, קצב פיטורי העובדים יגבר, והוצאות המימון יעלו. למבצע הצבאי ברצועת עזה ("עופרת יצוקה"), שהחל בשלהי התקופה הנסקרת, הייתה כנראה השפעה קטנה על הייצור התעשייתי, משום שחלקו של דרום הארץ (למעט אזור ים המלח) בסך התוצר התעשייתי הוא פחות משישית, והפגיעה בשגרת הפעילות הייתה חלקית בלבד.

בענף המסחר החריפה בחודשים האחרונים מגמת ההאטה בפדיון (לוח א'-2 ואיור א'-2). על כך מעידים גם קיפאון בערך המכירות של רשתות השיווק בחודשים ספטמבר-נובמבר ובערך הרכישות בכרטיסי אשראי. במקביל פחתה התעסוקה בענף המסחר ברביע השלישי של השנה ב-1.4 אחוזים ביחס לרביע השני. לפי סקר החברות צופים העוסקים במסחר כי ברביע הראשון של 2009 יקטנו המכירות, ומספר העובדים הקבועים, וקשיי המימון יגברו.

הפדיון של ענפי שירותים אחרים, למשל השירותים הפיננסיים והעסקיים, נותר כמעט ללא שינוי, בעוד שפדיון שירותי המחשוב פחת מעט. ואולם, מספר משרות השכיר באותם ענפים המשיך להתרחב. ציפיות חברות השירותים העסקיים לתחילת 2009 הן לירידה בפעילות ובהזמנות מחו"ל. למבצע "עופרת יצוקה" הייתה השפעה מוגבלת ביותר על פדיון ענפי המסחר והשירותים, משום שחלקו של דרום הארץ (למעט העיר אילת) בסך הפדיון הוא פחות מ-5 אחוזים.

[2] הפגיעה בענף הכרייה והחציבה לוותה בהרעה משמעותית של הרווחיות, עקב ירידה של כשליש במחירי היצוא ברביע השלישי של השנה לעומת קודמו.

איור א'-2

הייצור התעשייתי[1] (מדד, ממוצע 2004=100), 1999 עד 2008

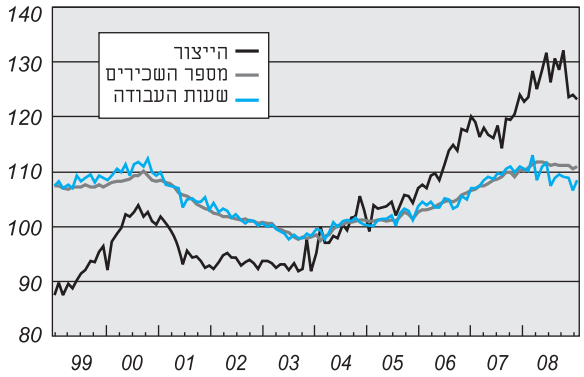

הייצור התעשייתי לפי עתירות טכנולוגיה[1]

(מדד, ינואר 2007=100)

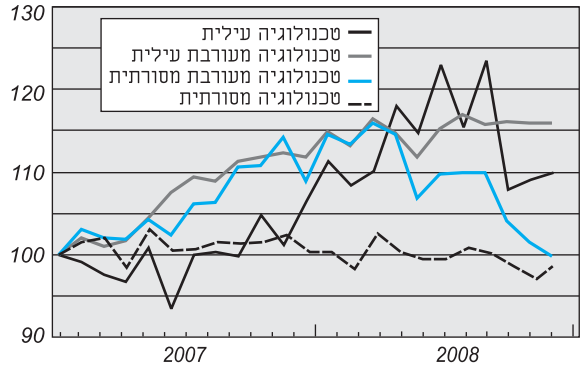

המסחר הקמעוני המאורגן[1]

(מדד, ממוצע 2007=100)

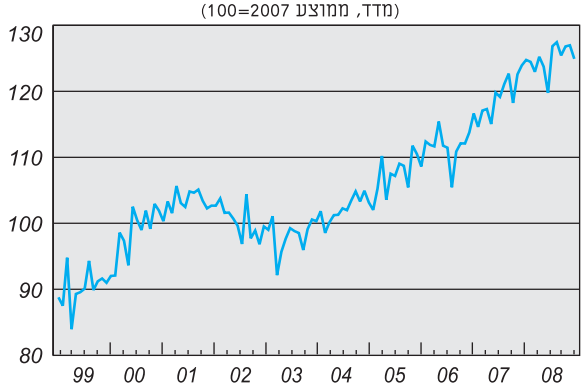

[1] מנוכה עונתיות, מעודכן עד נובמבר 2008.

בענף התיירות נמשכה הפעילות המואצת בתקופה הנסקרת, כפי שהתבטא בכניסות התיירים ובמספר הלינות במלונות התיירות. בעוד שלינות הישראלים פחתו (וכך יציאותיהם לחו"ל) – מסממני השפל הכלכלי – לינות תיירים המשיכו לגדול (איור א'-3). כפועל יוצא עלתה תפוסת החדרים ופדיון המלונות גדל מאוד בשלושת הרביעים הראשונים של 2008, על אף ייסוף השקל, ומספר משרות השכיר המשיך להתרחב ביחס לתקופה המקבילה אשתקד. ואולם, המלונאים מדווחים בסקר החברות על ירידה משמעותית במספר ההזמנות שהתקבלו לרביע הראשון של 2009, כנראה בשל ההאטה הכלכלית בעולם. מבצע "עופרת יצוקה" צפוי לפגוע בפעילות הענף בטווח הקצר, לפחות ככל שהדבר נוגע לתיירות החוץ, אולם פגיעה זו תהיה כנראה קטנה, משום שהעימות מוגבל לאזורים שהפעילות התיירותית בהם מצומצמת ממילא, והוא נמשך פרק זמן קצר יחסית.

איור א'-3

ענף המלונאות - לינות תיירים וישראלים[1], 1998 עד 2008

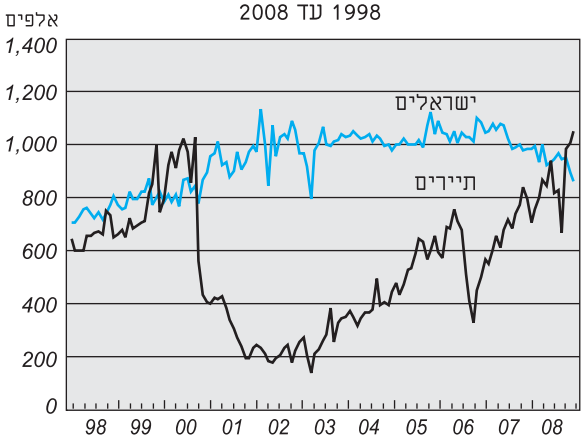

[1] מנוכה עונתיות. מעודכן עד נובמבר 2008.

השפל השורר בענף הבנייה נמשך. ברביע השלישי של השנה היה מספר התחלות הבנייה וסיומי הבנייה נמוך (איור א'-4), ומספר הדירות החדשות בבנייה פרטית שנמכרו המשיך לרדת. (פחת גם מלאי הדירות החדשות למכירה.) משרות השכיר בענף פחתו בהתמדה מאז תחילת השנה. עם כל זאת, מחירי הדירות בבעלות הדיירים (על פי "סקר מחירי דירות", שאינו חלק ממדד המחירים לצרכן) עלו במהלך 2008 והתייצבו בשלהי התקופה, התפתחות שניתן אולי להסבירה בהצטמצמות הפער בין ההיצע הנמוך של דירות חדשות בענף ממותן לבין הצרכים הנובעים מהריבוי הטבעי, ובמידת מה ברכישות מוגברות של דירות על ידי תושבי חוץ עד לא מכבר.

השפל הכלכלי עלול לפגוע בביקוש לדיור – בין השאר בשל חוסר ביטחון תעסוקתי, פגיעה בעושר של הציבור, עליית הריבית על המשכנתאות בתקופה הנסקרת והתכווצות הביקוש של תושבי חוץ לדירות בישראל בגלל המשבר הכלכלי בעולם. בכיוון הנגדי פועלת ירידה באטרקטיביות ההשקעה באפיקים הפיננסיים. בצד ההיצע הקבלנים מדווחים בסקר החברות על התגברות קשיי המימון, ולעומת זאת על הוזלה של מחירי התשומות, עם ירידת המחירים העולמיים. עדות להתגברות הסיכון בענף הבינוי ניתן למצוא בגידול ניכר של מירווחי התשואות בין אג"ח קונצרניות של הענף לבין אג"ח ממשלתיות (איור א'-14).

איור א'-4

מספר התחלות הבנייה וסיומי הבנייה[1] והמחיר היחסי של הדירות[2], 1998 עד 2008

(יחידות דיור בחודש)

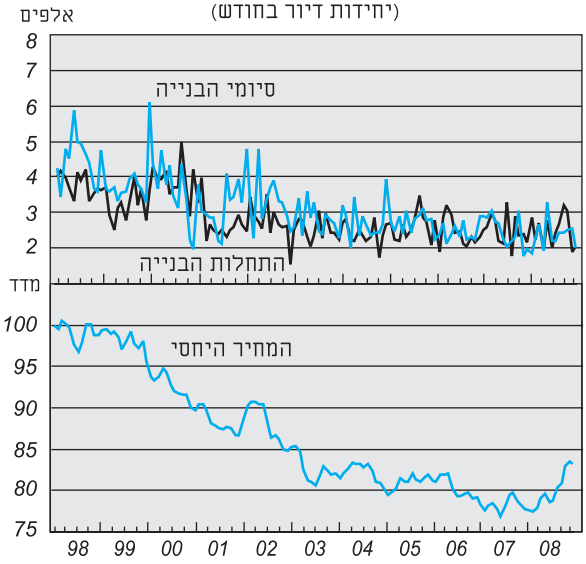

[1] נתונים מקוריים, מעודכנים עד אוקטובר 2008.
[2] מדד מחירי הדירות בבעלות הדיירים יחסית למדד המחירים לצרכן. מעודכן עד אוקטובר 2008.

שוק העבודה[3]

נתוני סקר כוח אדם לרביע השלישי של השנה מצביעים על יציבות בשוק העבודה: שיעור האבטלה המשיך לרדת במתינות, והגיע ל-5.9 אחוזים (מנוכה עונתיות) ונשאר כך גם בחודש אוקטובר, על פי נתוני מגמה – שיעור נמוך בקנה מידה היסטורי – ושיעור ההשתתפות נותר ברביע השלישי ללא שינוי – 56.4 אחוזים (לוח א'-3 ואיור א'-5). עם זאת נראים סימנים לתחילתה של האטה: התרחבות התעסוקה במגזר העסקי נבלמה וגם מספר שעות העבודה למועסק פחת – תופעה אופיינית לתקופה של כניסה לשפל כלכלי (כמו למשל לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה), כשמעסיקים מקטינים את מספר שעות העבודה של העובדים, ורק בשלב

איור א'-5

שוק העבודה[1], 1998 עד 2007

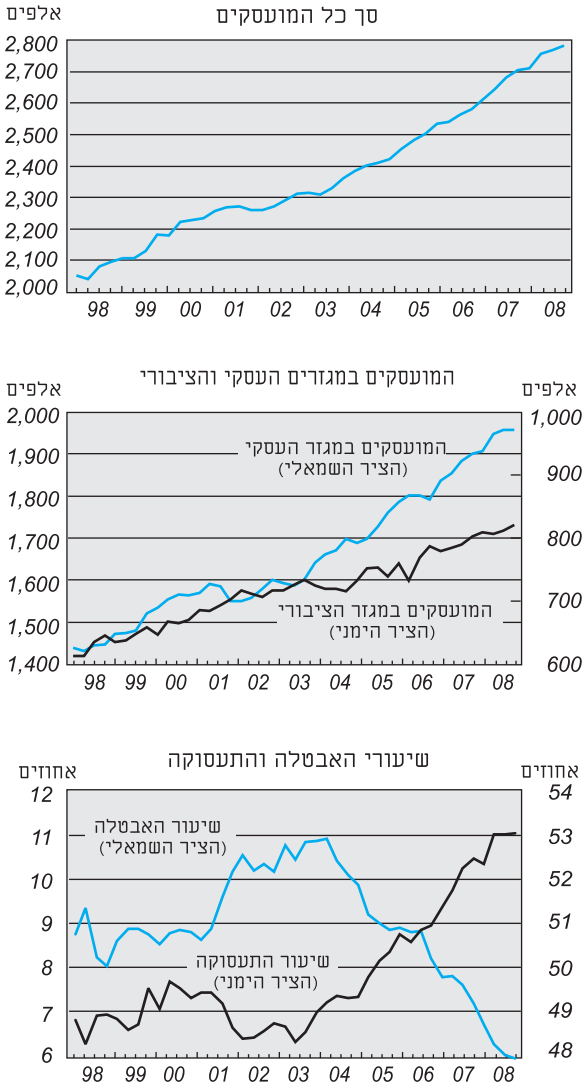

[1] נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות. מעודכן עד ספטמבר 2008.

[3] תיאור נרחב של ההתפתחויות בשוק העבודה מופיע בחלק ב' בסקירה.

שני מפטרים. מדד נוסף, עקיף, לחולשת שוק העבודה ניתן למצוא בהמשך הירידה של מספר הנעדרים זמנית מעבודתם.

הסימנים להאטה בשוק העבודה ניכרים גם במדדים אחרים, הנוגעים לרביע האחרון של השנה: מספר משרות השכיר במגזר העסקי נותר ללא שינוי; סקר המעסיקים של משרד התמ"ת מצביע על ירידה משמעותית של מספר המשרות הפנויות במגזר העסקי, על גידול מספר העובדים שנפלטו ממשרותיהם ועל ירידה באיוש המשרות, כך שמאזן התעסוקה הפך, לראשונה מאז סוף 2003, לשלילי. תופעות אלו הקיפו את כל ענפי המשק. על פי חברת "מנפאואר ישראל" ירד מאוד הביקוש לעובדים, כפי שמשתקף במודעות "דרושים" המתפרסמות בעיתונות הכתובה. אין תימה אפוא שמספר דורשי העבודה, במיוחד אקדמאים, עלה מאוד בחודשים האחרונים, לאחר ירידה מתמדת בחודשים הקודמים, וכן גדל מספר התביעות לדמי אבטלה. לפי סקר המעסיקים ציפיותיהם ביחס למצבת כוח האדם (ולגידול פעילותם הכלכלית) הפכו לשליליות – לראשונה מזה ארבע שנים.

היחלשות הפעילות הכלכלית באה לידי ביטוי גם בשכר העובדים. השכר הנומינלי הממוצע למשרת שכיר במגזר העסקי (מנוכה עונתיות) כמעט לא השתנה בחודשים האחרונים, אך השכר הריאלי נשחק, עם עליית מדד המחירים לצרכן, כך שבאוקטובר הוא היה נמוך ב-1.4

איור א'-6

השכר הריאלי למשרת שכיר[1], 1998 עד 2008
(ש"ח, במחירי 2004)

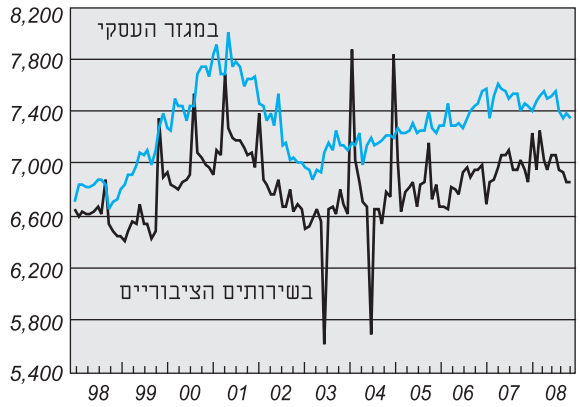

[1] מנוכה עונתיות. מעודכן עד אוקטובר 2008.

אחוזים מאשר בחודש המקביל אשתקד (איור א'-6). עלות העבודה ליחידת תוצר במגזר העסקי נותרה ברביע השלישי ללא שינוי, תוצאת שיעורי עלייה דומים של התוצר לשעת עבודה – עקב התרחבות התוצר וצמצום בשעות העבודה – ושל עלות העבודה לשעה (איור א'-7).

איור א'-7

מדד עלות העבודה הנומינלית ליחידת תוצר
(גולמי) במגזר העסקי,
1998 עד 2007[1]
(ממוצע 2007=100)

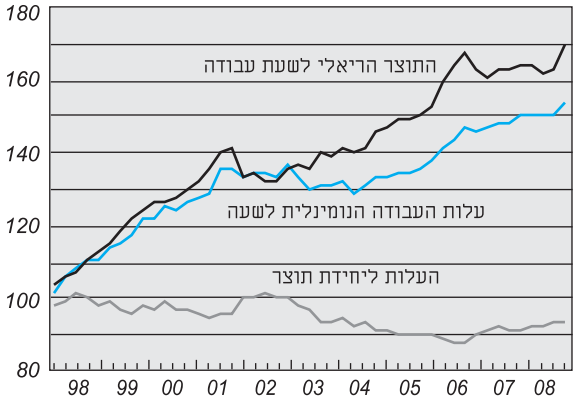

[1] נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות. מעודכן עד ספטמבר 2008.

הממשלה

הגירעון הכולל ללא אשראי הסתכם בשנת 2008 ב-15.2 מיליארדי ש"ח, שהם 2.1 אחוזי תוצר, כ-3.8 מיליארדי ש"ח מעל התקרה שנקבעה עם אישור תקציב המדינה. החריגה משקפת הכנסות נמוכות ב-5 מיליארדי ש"ח מתחזית התקציב והוצאות נמוכות ב-1.2 מיליארדים. עם זאת, סטיית הגירעון מהתחזיות נובעת בעיקר מצד ההוצאות: לאחר שבחודשים יולי-נובמבר היה תת-ביצוע של ההוצאות בהשוואה לתוואי העונתי החזוי – דווקא בתקופה שבה גידול הביקושים המקומיים מתמתן – הרי שבסוף דצמבר הקדימה הממשלה הוצאות בהיקף של 4.4 מיליארדי ש"ח מתקציב 2009, על חשבון תת-הביצוע בתקציב 2008, ובכך נוצר פתח להוסיף במהלך 2009 פעילויות שטרם תוקצבו על פי החלטת הממשלה (שכן תקציב המדינה טרם אושר בכנסת), בלי לחרוג מתקרת ההוצאות. הגירעון חרג מהאומדנים המוקדמים גם בגלל החמרת ההאטה בתקבולי המסים ותיקוני רישום (של ההכנסות מריבית),

שהפחיתו כמיליארד ש"ח מתקבולי המס. הגירעון בחו"ל בשנת 2008 דמה לזה שנקבע בתקציב.

ההכנסות ממסים היו השנה נמוכות בכ-6.5 מיליארדי ש"ח מן החזוי בתקציב, פיגור שהעמיק במהלך השנה, במיוחד בדצמבר. לאחר שבראשית השנה תאמו ההכנסות ממסים את תחזית התקציב, ואף היו גבוהות ממנה במקצת, נוצר, מאמצע השנה, חוסר של כמיליארד ש"ח לחודש לעומת התחזית, ובדצמבר גדל פער זה ל-2 מיליארדי ש"ח. תקבולי המסים הישירים התייצבו בתקופה הנסקרת על רמה הנמוכה בשישית מאשר בתקופה המקבילה אשתקד (לוח א'-4), כתוצאה מהתכווצות ההכנסות משוק ההון, מפגיעה ברווחיות החברות ומירידת השכר הנומינלי ובלימת התרחבות התעסוקה, שהתבטאה גם בצמצום תקבולי מס הבריאות הנגבה מתשלומי השכר. ההכנסות ממסים עקיפים פחתו בתקופה הנסקרת בשיעור מתון – בעיקר בשל ירידת ההכנסות ממסים על יבוא, במיוחד עקב צמצום ביבוא של בני-קיימא ובפרט של כלי רכב – וההכנסות צנחו בחודש דצמבר. כמו כן פחתו ההכנסות ממסי מקרקעין.

בתגובה על ההרעה במצב המשק אישרה ועדת הכספים של הכנסת באמצע דצמבר 2008 תוכנית להאצת הפעילות

איור א'-8

ההכנסות וההוצאות השוטפות של הממשלה[1],
1998 עד 2008
(ממוצע חודשי נע של 12 חודשים)

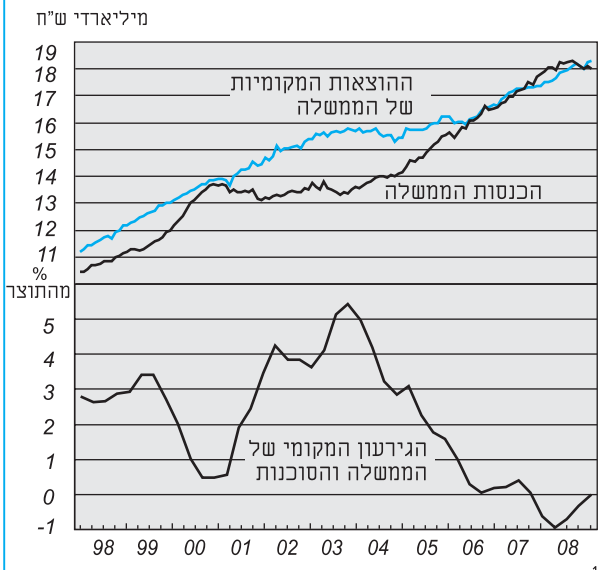

[1] מעודכן עד דצמבר 2008.

הכלכלית. התוכנית כוללת, בין השאר, את הצעדים הבאים (בסוגריים ההיקף הכספי, במיליארדי ש"ח): הרחבת ההשקעה הרב-שנתית בתשתית (10), תגבור ההכשרה המקצועית (0.4), הגדלת תקציב המדען הראשי במשרד התמ"ת (0.25); נוסף על אלה, במטרה לצמצם את מגבלות האשראי של עסקים, הוחלט על העמדת הלוואות לעסקים קטנים ובינוניים, הקלות בפריסת תשלומי מס וצמצום ערבויות של ספקים לממשלה (0.8), הקמת קרנות השקעה לטיפול באשראי חוץ-בנקאי (5) והעמדת ערבויות מדינה לגיוס הון על ידי הבנקים (6); ולבסוף – הוענקו הקלות במיסוי למשקיעים זרים.

כדי לצמצם את פגיעת הירידה החדה של תשואות קופות הגמל בחוסכים מבוגרים המתקרבים לגיל פרישה, הוחלט על פריסת "רשת ביטחון". לפי תנאי התוכנית, שאישרה ועדת הכספים של הכנסת בינואר 2009, תובטח לבני 57 ומעלה שמירה על הערך הריאלי של חסכונותיהם לסוף נובמבר 2008, עד לתקרת חיסכון של 1.5 מיליוני ש"ח ובכפיפות לתנאים נוספים.

מאזן התשלומים

ברביע השלישי של השנה נרשם בחשבון השוטף עודף של כ-0.5 מיליארד דולרים (מנוכה עונתיות), בדומה לעודף ברביע השני, אך נמוך בהרבה מאשר בתקופות קודמות (לוח א'-5). בחשבון הסחורות והשירותים היה גירעון של כ-1 מיליארד דולרים, כמו ברביע השני, וגם רמות היצוא והיבוא לא השתנו. העלייה הקלה ביצוא הסחורות קוזזה על ידי גידול מקביל של יבוא השירותים.

הגירעון בחשבון הסחורות הסתכם ברביע השלישי בכ-1.6 מיליארדי דולרים (איור א'-9), לאחר גירעון של 2.0 מיליארדי דולרים ברביע השני של השנה. הצטמצמותו נובעת, בין השאר, מהמשבר הפוקד את ענף היהלומים, שהביא לירידה חדה ביבוא היהלומים ולצמצום ביצואם. נתוני סחר החוץ בחודשים האחרונים מראים התכווצות יצוא הסחורות, במיוחד של התעשיות המעורבת-מסורתית והעילית, עם ההאטה הכלכלית בעולם (איור א'-10), ועל נסיגה ביבוא הסחורות, במיוחד של תשומות לייצור ומוצרי צריכה, נסיגה שהחריפה בדצמבר. העודף בחשבון השירותים ירד ברביע השלישי של השנה לכ-0.6 מיליארד דולרים, לעומת כ-0.9 מיליארד ברביע הקודם, בעיקר בשל

עלייה ביבוא שירותים. נתונים ממערכת הבנקאות מלמדים כי בחודשים אוקטובר-נובמבר הצטמצמו היצוא והיבוא של שירותים (למעט תיירות) בכ-5 אחוזים.

איור א'-9

סחר החוץ[1], 1998 עד 2008
(מיליוני דולרים לחודש)

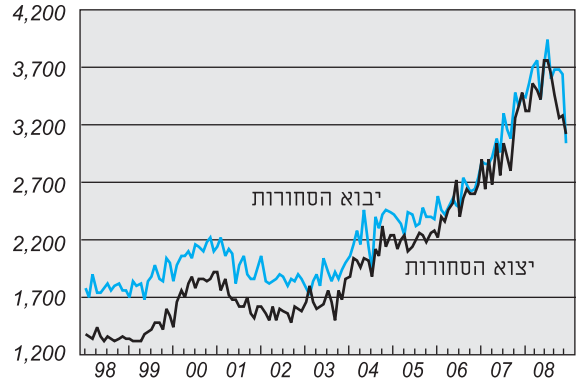

[1] ללא אניות ומטוסים, יהלומים ודלק. נתונים מנוכי עונתיות.
מעודכן עד דצמבר 2008.

איור א'-10

היצוא התעשייתי הישראלי של טכנולוגיה עילית
לארה"ב והיבוא המקביל של ארה"ב מהעולם[1,2],
1995 עד 2008
(מיליארדי דולרים לרביע)

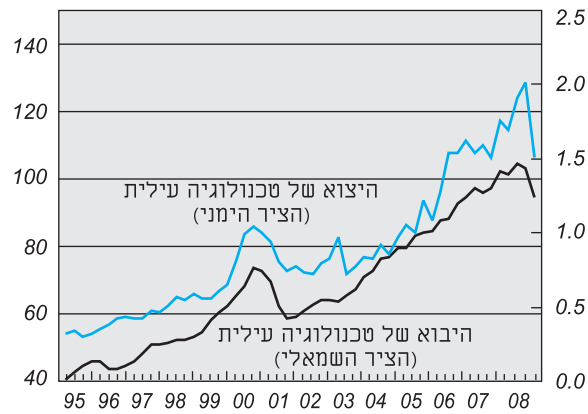

[1] מעודכן עד נובמבר 2008.
[2] מנוכה עונתיות.

על רקע המשבר הפיננסי בעולם בלטה ברביע השלישי של השנה ירידה תלולה בהשקעות של תושבי ישראל בחו"ל – בעיקר אלה של מערכת הבנקאות, שהקטינה את פיקדונותיה בבנקים בחו"ל מחשש להרעה ביציבותם. בד בבד נרשם מימוש נטו של ניירות ערך למסחר על ידי תושבי חו"ל בישראל. עם זאת, ההשקעה הישירה של תושבי חו"ל בישראל עלתה ברביע השלישי מכ-2.5 לכ-3.1 מיליארדי דולרים, ובמקביל התרחבו ההשקעות הישירות של ישראלים בחו"ל.

ברביע השלישי של השנה הייתה הרעה של 3.2 אחוזים בתנאי הסחר, שכן מחירי היצוא ירדו ב-2.6 אחוזים בעוד שמחירי היבוא עלו ב-0.6 אחוז. בהמשך השנה הייתה כנראה התמתנות ניכרת במחירי היבוא, עם הירידה החדה של מחירי האנרגיה והמזון בעולם.

ההתפתחויות בעולם

כלכלות המדינות המתקדמות מצויות בתהליך מהיר של כניסה לשפל עמוק, ובעיצומו של המשבר הפיננסי הקשה ביותר מאז שנות השלושים. המשבר הפיננסי, שפרץ בארה"ב עם התמוטטות שוק משכנתאות הסאב-פריים במהלך 2007, החמיר בספטמבר 2008 עם ההרעה הניכרת ביציבות מערכת הבנקאות ובתי ההשקעות. היא באה לידי ביטוי בקשיי נזילות, בבעיות של כושר פירעון, בחששות ממשיכה בו-זמנית של כספי משקיעים בהיקפים ניכרים, וכמובן בירידה תלולה של מחירי נכסים פיננסיים, שפגעה גם בקרנות הפנסיה. כל אלו חייבו את הממשל האמריקאי והבנק המרכזי, וכן את אלו של מדינות נוספות, לנקוט תוכניות חירום. התוכניות כללו, בין השאר, סיוע למוסדות הפיננסיים במטרה לצמצם את מחנק האשראי ולהגביר את הנזילות – העמדת הלוואות נוחות וערבויות להתחייבויותיהן ואף הזרמת הון או רכישת חלקים מהמוסדות (למשל נכסים "רעים" שהיו מגובים במשכנתאות) או אף הלאמתם. הבנקים המרכזיים במדינות מפותחות הפחיתו בשיעורים חדים את הריבית. כמו כן הונהגו לאחרונה במדינות מתקדמות תוכניות ממשלתיות אנטי-מחזוריות (בעיקר הקלות במס והרחבת השקעות), והוענק סיוע ישיר למגזרים שנפגעו קשות מהמשבר[4].

[4] חלק מההתפתחויות המוזכרות בפסקה מפורטות בדוח האינפלציה לרביע הרביעי של 2008, וכן בלוח האירועים בסוף הסקירה הנוכחית.

המשבר בשווקים הפיננסיים ברחבי העולם – המלווה בירידה תלולה של שערי ניירות הערך, במגבלות קשות על גיוס הון ובגידול מירווחי הריבית – גלש במהירות לפעילות הריאלית. במחצית השנייה של 2008 הואטה מאוד הצמיחה העולמית: התוצר המקומי הגולמי ירד ברביע השלישי במדינות OECD ב-0.14 אחוז לעומת קודמו (בארה"ב ב-0.13 אחוז ובגוש האירו ב-0.20 אחוז). ההאטה הייתה מקיפה: תפוקות התעשייה קטנו, ובכללן אלו של התעשיות המתקדמות; הצריכה הפרטית התכווצה, בייחוד צריכת מוצרים בני-קיימא; ההשקעות הצטמצמו, העמיק המשבר בשוק הדיור, והאמירו שיעורי האבטלה. תחזיות הצמיחה לשנת 2009 עודכנו פעם נוספת כלפי מטה, והן עומדות על 0.3- אחוז במדינות המתקדמות (לוח א'-6). היציאה מהשפל הכלכלי תהיה כנראה הדרגתית ומדודה, ותחל לכל המוקדם בשלהי 2009.

קצב הגידול של הסחר העולמי הואט במידה ניכרת, ומגמה זו צפויה להימשך גם בשנת 2009, כך שהביקושים העולמיים לתוצרת ישראלית ימשיכו כנראה להצטמצם[5]. היבוא של ארה"ב וגוש האירו פחת, בייחוד היבוא של תשומות לתעשייה ומוצרי השקעה, ותמהיל זה מקשה עוד יותר על היצוא הישראלי.

ההאטה החריפה בפעילות הכלכלית – המלווה לאחרונה בהתמתנות מחירי האנרגיה והסחורות הראשוניות – הביאה לירידה חדה של קצב עליית מדדי המחירים לצרכן במדינות המערב.

המחירים, המדיניות המוניטרית ושוקי הכספים וההון

מדד המחירים לצרכן ירד בחודשים ספטמבר עד דצמבר 2008 ב-0.6 אחוז, ובמהלך שנת 2008 כולה הוא עלה ב-3.8 אחוזים - מעבר לגבולו העליון של יעד האינפלציה. התפתחות המדד בתקופה הנסקרת מבטאת התמתנות חדה בקצב האינפלציה, מעל ומעבר לגורמים העונתיים. בניכוי עונתיות עלה המדד בתקופה זו, על פי המדידה של חטיבת המחקר, בכ-0.25 אחוז בלבד.

[5] גמישות היצוא הישראלי ביחס לסחר העולמי עומדת על 1.4. (ראו תיבה ז'-1 בדוח בנק ישראל לשנת 2007.)

התפתחות המדד הושפעה בעיקר מירידת מחירי האנרגיה בעולם, השפעה שקוזזה בחלקה על ידי עליית סעיף הדיור. מדד המחירים לצרכן בניכוי אנרגיה עלה במהלך התקופה ב-0.8 אחוז, ואילו בניכוי הדיור הוא ירד ב-2.4 אחוזים. לאחר עלייה משמעותית וממושכת של מחירי האנרגיה בעולם התהפכה מגמתם, והחל מחודש יולי הם ירדו ירידה חדה; כך, למשל, מחירה של חבית נפט מסוג "ברנט" צנח משיא של קרוב ל-150 דולרים לחבית ביולי לכ-40 דולרים בדצמבר – רמת מחיר שלא נראתה מאז דצמבר 2004. על רקע התפתחויות אלה סעיפי מדד המחירים לצרכן המושפעים ישירות ממחירי האנרגיה ירדו בתקופה הנסקרת ב-15.4 אחוזים[6,7]. יצוין כי הירידה החדה של מחירי המזון בעולם טרם תורגמה לירידה משמעותית של מחירי המזון המקומיים, אולם קצב עלייתם הואט משמעותית בתקופה הנסקרת, ואף הפך לשלילי במחציתה השנייה. כנגד זאת עלה סעיף הדיור ב-7 אחוזים, ועקב משקלו הגדול במדד הכללי תרומתו לאינפלציה בתקופה זו הסתכמה ב-1.8 אחוזים.

הציפיות לאינפלציה ל-12 החודשים הקרובים צנחו לרמה שלילית במהלך התקופה הנסקרת: בספטמבר עמדה רמתן על 2.1 אחוזים, במרכז יעד האינפלציה, אך עם החרפת המשבר העולמי והשפעתו על השווקים הפיננסים המקומיים ירדו הציפיות לכדי 0.7- אחוז בדצמבר. במקביל ירדו גם הערכות החזאים המקומיים לאינפלציה הצפויה. בספטמבר ממוצע התחזיות ל-12 החודשים הבאים עמד על 2.7 אחוזים, ואילו בדצמבר התחזית הממוצעת ירדה לכדי 0.4 אחוז בלבד, נמוך משמעותית מהסף התחתון של יעד האינפלציה.

לנוכח החרפת המשבר בשווקים הפיננסיים וירידת הציפיות לאינפלציה הוסט עקום התשואות הריאליות כלפי מעלה לכל אורכו, ושיפועו התמתן. התפתחות זו משקפת עלייה בהערכות השוק לגבי הסיכון בכלל וסיכון הטווח

[6] חשמל לצריכה פרטית, גז, נפט לשימוש ביתי, סולר להסקה ביתית, ודלקים למכוניות (בנזין וסולר).

[7] מחירי האנרגיה המקומיים הגיבו רק חלקית למחירים העולמיים, עקב מספר גורמים, ביניהם: הפיחות בשער השקל מול הדולר, שמיתן את ירידת המחיר השקלית של המחירים העולמיים; פיקוח על חלק ממחירי האנרגיה, וכן מס בלו בסכום קבוע על בנזין (כ-2.4 שקל לליטר) וסולר (כ-2.1 שקל לליטר) שכתוצאה ממנו אחוז השינוי במחיר המקומי נמוך מזה העולמי.

איור א'-11

האינפלציה ב-12 החודשים האחרונים,
הציפיות לאינפלציה ויעד האינפלציה[1],
1998 עד 2008

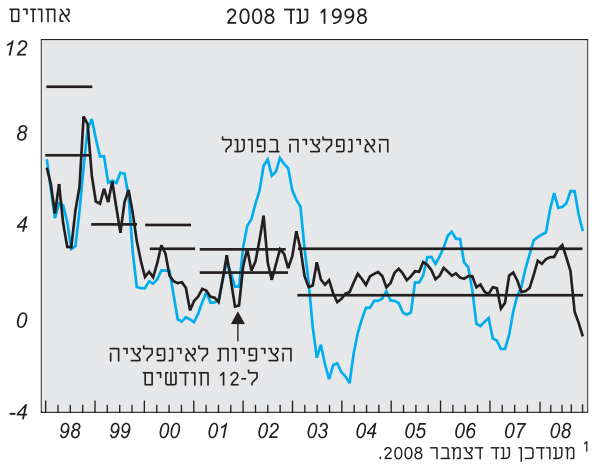

[1] מעודכן עד דצמבר 2008.
הציפיות לאינפלציה ל-12 החודשים האחרונים מחושבות לפי נתוני המחלקה המוניטרית.

הקצר בפרט. במשך התקופה כולה ירד עקום התשואות הנומינליות בטווחים הקצרים בהתאם לתוואי היורד של ריבית בנק ישראל. שיפועו המתון של עקום דצמבר לטווחים של שניים עד 12 חודשים מגלם ציפיות ליציבות של שיעור הריבית בחודשים הקרובים.

שווי **תיק הנכסים של הציבור**[8] ירד מאוגוסט עד נובמבר ב-10 אחוזים, ומתחילת 2008 - ב-11.8 אחוזים[9]. עיקר הירידות התרכזו בחודשים ספטמבר ואוקטובר, עם היוודע פשיטת הרגל של בנק ההשקעות Lehman Brothers ב-15 לספטמבר והחרפת המשבר הפיננסי העולמי בעקבותיה. בספטמבר ירד שווי תיק הנכסים ב-5.1 אחוזים, ובאוקטובר הוא ירד ב-4.5 אחוזים נוספים. עקב התגברות המשבר ירד משקל רכיב המניות בתיק מ-23.3 אחוזים באוגוסט ל-16.3 אחוזים בנובמבר; במקביל עלה משקל המזומן והפיקדונות בחודשים אלה מ-31 אחוזים ל-35.4 אחוזים, ומשקל איגרות החוב הממשלתיות עלה מ-17.9 ל-20.3 אחוזים. שינויים אלה נובעים הן מירידות ערך של המניות בבורסה והן ממעבר להחזקת נכסים בטוחים יותר. השינוי בהרכב תיק הנכסים השתקף, בין היתר, בגל פדיונות בקופות הגמל וקרנות ההשתלמות (איור א'-13). בחודשים ספטמבר עד

[8] נתוני תיק הנכסים של הציבור מתייחסים לתקופה שעד נובמבר, עקב מגבלת זמינותם.

[9] בניכוי סיוע הממשלה לקרנות הפנסיה הוותיקות.

איור א'-12

עקום תשואות המק"ם, ספטמבר עד דצמבר 2008
(נתונים ממוצעים)

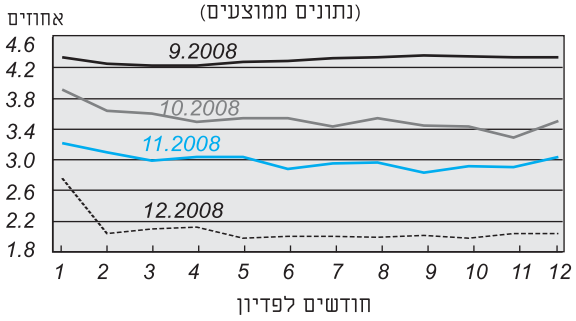

עקום התשואות של איגרות החוב הצמודות למדד,
ספטמבר עד דצמבר 2008[1]
(ברוטו, נתונים ממוצעים)

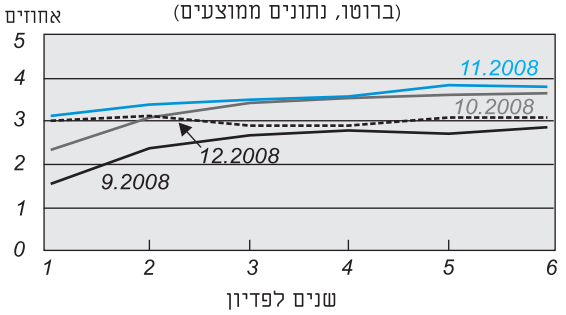

[1] ללא נתוני התשואה של איגרות החוב הצמודות למדד ל-10 שנים.

נובמבר הואץ קצב הצבירה השלילית בקופות הגמל: זו הייתה בחודשים אלה בממוצע גבוהה בכ-150 אחוזים מאשר בחודשים ינואר עד אוגוסט[10]. קרנות ההשתלמות עברו מצבירה חיובית עד אוגוסט לצבירה שלילית בחודשים ספטמבר עד נובמבר, בשיעור של כ-1.7 אחוזים מערכן באוגוסט.

בתקופה הנסקרת ירד **מדד המניות הכללי בבורסה של תל אביב** ברציפות. בממוצע הוא היה נמוך ב-27.1 אחוזים מאשר בתקופה הקודמת, והשלים ירידה של כ-45 אחוזים מתחילת השנה. בחודש אוקטובר לבדו ירד מדד המניות הכללי ב-17.5 אחוזים בממוצע לעומת ספטמבר, בגלל החרפת המשבר העולמי וגל הפדיונות בעקבותיו. הירידות

[10] הנתונים אינם מתייחסים לדצמבר, משום שהצבירות בחודש זה מושפעות משיקולי מס. בקופות הגמל נרשמה בדצמבר צבירה שלילית של 657 מיליוני ש"ח, לעומת צבירה חיובית של כ-1.1 מיליארדי ש"ח בדצמבר 2007; בקרנות ההשתלמות נרשמה צבירה חיובית, אך נמוכה ב-73 אחוזים מאשר בדצמבר 2007.

איור א'-13

צבירת החסכונות בקופות הגמל ובקרנות ההשתלמות[1],
2007 ו-2008

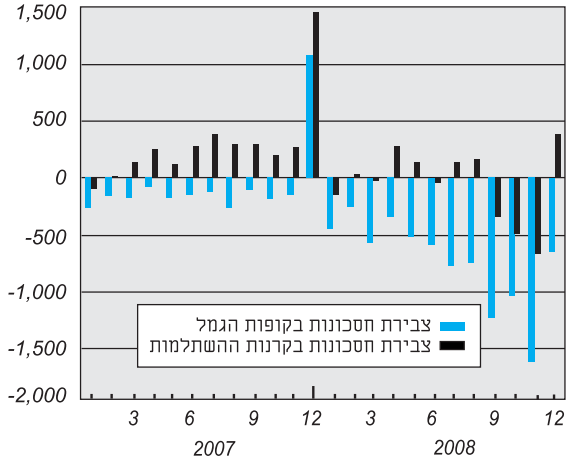

[1] מעודכן עד דצמבר 2008.

איור א'-14

הפער בין ממוצע משוקלל של תשואות אג"ח חברות צמודות מדד לבין אג"ח ממשלתי "גליל" לפי ענפים,
2007 עד ינואר 2009

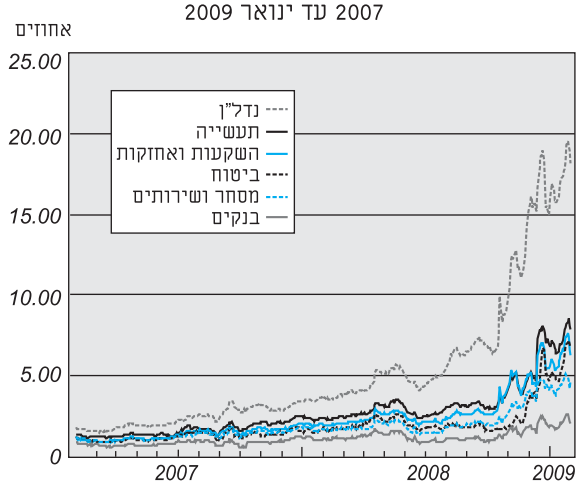

החדות של שערי המניות הקיפו את כל הענפים, אולם בלטו במיוחד מניות חברות הנדל"ן ומניות הבנקים, שכן ענפים אלה חשופים יותר מאחרים למשבר האשראי – הנדל"ן מצד הביקוש לאשראי והבנקים מצד ההיצע.

השלכות המשבר ניכרות היטב בגיוס ההון החוץ-בנקאי. עקב העליה בסיכון הופסקה כמעט כליל הנפקתן של איגרות חוב פרטיות, לאחר שבשנים 2006 ו-2007 הן היו מקור האשראי העיקרי. העלייה בסיכון משתקפת גם בגידול ניכר של מירווח התשואות בין איגרות חוב קונצרניות לממשלתיות, במיוחד בענפי הנדל"ן והתעשייה (איור א'-14). לעומת זאת המשיך **האשראי הבנקאי החופשי** להתרחב, והיה מקור גיוס הון חלופי לאיגרות החוב. גידול האשראי הבנקאי לווה בגידול עלותו: הריבית הריאלית על אשראי חדש צמוד למדד עלתה מכ-3.5 אחוזים באוגוסט ל-4.7 אחוזים בדצמבר – עלייה שביטאה, מחד גיסא, את גידול הסיכון ומאידך את כוחם המונופוליסטי של הבנקים.

שיעור התרחבותם של **המצרפים המוניטריים** המשיך לגדול בקצב מהיר יחסית. הן בסיס הכסף והן אמצעי התשלום גדלו בשיעורים דומים של כ-7.5 אחוזים בממוצע ביחס לתקופת הסקירה הקודמת ובכ-15 אחוזים לעומת התקופה המקבילה ב-2007, ואילו M2 גדל בתקופות אלה ב-5.6 ו-10.8 אחוזים, בהתאמה. במצרפים אלה קשה להבחין בסימני המשבר, לפחות לעת עתה.

איור א'-15

המצרפים הכספיים והאשראי[1],
1998 עד 2008
(השינוי הריאלי ב-12 החודשים האחרונים)

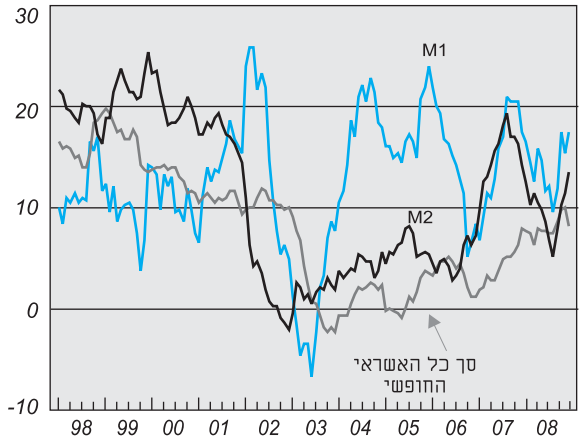

[1] מעודכן עד דצמבר 2008.

שער החליפין של השקל מול הדולר פוחת במהלך התקופה ב-8.7 אחוזים – מרמה ממוצעת של 3.56 שקלים לדולר באוגוסט ל-3.87 שקלים לדולר בדצמבר. שערו של השקל מול האירו יוסף בתקופה זו ב-2.3 אחוזים, ומול סל המטבעות של שותפות הסחר של ישראל שמר השקל על יציבות. הפיחות מול הדולר נתמך הן ברכישות המט"ח

של בנק ישראל והן בהתחזקותו של הדולר בעולם במהלך התקופה מול מרבית המטבעות העיקריים. בתקופה הנסקרת רכש בנק ישראל 6.85 מיליארדי דולרים, ובסופה עמדה יתרת המט"ח של בנק ישראל על 42.3 מיליארדי דולרים.

במהלך התקופה הנסקרת הוריד בנק ישראל את **הריבית** בחדות ובתכיפות, בדומה למהלך שנקטו בנקים מרכזיים אחרים בעולם. בתחילת התקופה עמדה ריבית בנק ישראל על 4.25 אחוזים, אולם עקב החרפתו של המשבר הפיננסי, החשש מחלחולו המהיר לפעילות הכלכלית, והירידה החדה בסביבת האינפלציה, הוריד בנק ישראל את הריבית עד ל-2.5 אחוזים בדצמבר, וריביות ינואר ופברואר הורדו, לאחר תום התקופה הנסקרת, ל-1.75 אחוזים ול-1 אחוז, בהתאמה. הורדות אלה בוצעו בחמש מדרגות, ששתיים מהן חרגו ממועד החלטת הריבית הרגיל. הורדות הריבית התכופות והחדות נועדו להקל על מחנק האשראי באמצעות הורדת מחירו, וכן לתמוך בפעילות הכלכלית ובאינפלציה. יצוין כי לעת עתה הורדת ריבית בנק ישראל טרם תורגמה לירידה של הריבית הריאלית הצפויה, עקב הירידה החדה בציפיות לאינפלציה, אף כי סימנים ראשונים לכך החלו להיראות כבר בחודש דצמבר.

נוסף על מדיניות ריבית אקטיבית, יצא בנק ישראל בסוף דצמבר בתוכנית להגדלת הנזילות במשק, ובמסגרתה הקטנה של ספיגת עודפי הנזילות באמצעות מק"ם, הוספת הלוואות מוניטריות ומכרזי ריפו (Repo) לטווחים שמעבר ליום ולשבוע, שהיו נהוגים עד כה, וכן צמצום ה"פרוזדור" סביב ריבית בנק ישראל.

איור א'-16

שער החליפין הנומינלי של השקל מול האירו ומול הדולר[1], 2003 עד 2008

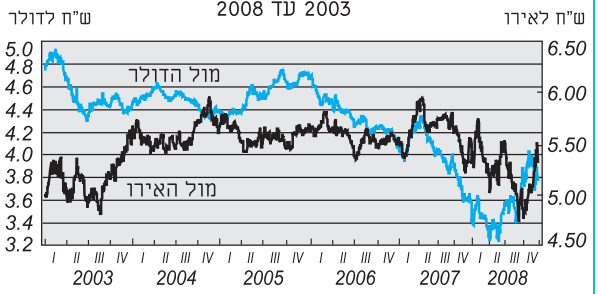

שער החליפין הנומינלי והריאלי של השקל[1], 2003 עד 2008

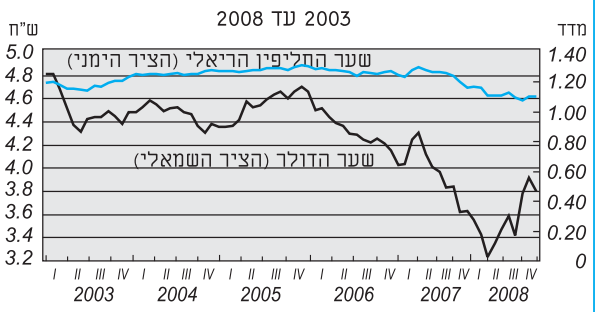

[1] מעודכן עד דצמבר 2008.
שער החליפין הריאלי מחושב על בסיס חודשי.

איור א'-17

הריבית הממוצעת בהלוואות המוניטריות[1], 1998 עד 2008

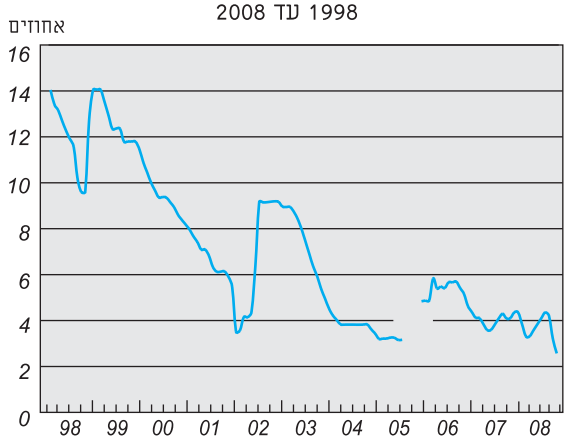

[1] מעודכן עד דצמבר 2008.
בחודשים ספטמבר ואוקטובר 2005 לא ניתנו הלוואות מוניטריות, ולכן אין לגביהם נתונים על הריבית הממוצעת בהלוואות אלה.

לוח א'-1: חשבונאות לאומית, 2007 ו-2008
(שיעור השינוי באחוזים, במחירים קבועים, במונחים שנתיים בניכוי עונתיות)

		כל רביע לעומת קודמו				III/2008	
		2007		2008			
	2007[1]	III	IV	I	II	לעומת הרביע הקודם	לעומת הרביע המקביל אשתקד[1]
התוצר המקומי הגולמי	5.4	6.2	5.7	5.1	3.6	1.9	4.1
התמ"ג של המגזר העסקי	6.2	7.6	6.9	5.8	4.2	1.5	4.6
הצריכה הפרטית	6.7	8.7	3.0	10.1	-2.6	1.8	3.0
ההשקעה המקומית הגולמית	12.0	4.3	11.7	-23.1	27.3	-8.2	0.1
ההשקעה בנכסים קבועים	15.5	50.7	-11.8	8.8	1.6	-9.8	-3.2
היצוא של סחורות ושירותים למעט יהלומים	9.0	10.8	21.9	-0.2	-0.3	13.9	8.4
היצוא של סחורות	7.5	8.3	-3.0	61.3	-18.8	-2.5	5.5
היצוא של שירותים	9.5	11.5	13.7	26.8	-3.3	13.2	12.1
היבוא של סחורות ושירותים למעט יהלומים	11.1	27.6	-2.8	3.3	-3.8	5.0	0.4
היבוא של סחורות	16.4	-5.5	14.8	15.0	-4.6	7.5	7.9
היבוא של שירותים	13.5	10.7	16.3	10.4	-7.7	4.4	5.5
הצריכה הציבורית	2.9	-0.6	-2.9	9.0	-4.7	3.7	1.1
הצריכה הציבורית למעט היבוא הביטחוני	3.5	0.8	3.3	1.9	-1.5	7.9	2.9
השימושים המקומיים	6.5	4.1	7.6	0.2	3.5	1.2	3.1

[1] נתונים מקוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א'-2: אינדיקטורים לפעילות העסקית, 2007 ו-2008
(שיעורי השינוי באחוזים, במונחים שנתיים, בניכוי עונתיות)

		כל רביע לעומת קודמו				ספטמבר עד דצמבר 2008		
		2007	2008					
	2007[1]	IV	I	II	III	לעומת התקופה הקודמת	לעומת הרביע המקביל אשתקד[1]	החודש האחרון שלגביו יש נתון*
	שיעורי השינוי הממוצעים							
המדד המשולב למצב המשק	0.0	12.4	13.3	7.0	-1.4	-5.2	3.6	12
הייצור התעשייתי (ללא יהלומים)	4.9	12.3	13.3	6.9	-4.3	-19.2	1.0	11
מדד הפדיון - מסחר ושירותים	9.0	5.2	0.7	-4.7	-3.4	-10.4	-3.2	11
מדד הפדיון בענף המסחר	7.6	3.9	4.6	-3.8	-6.0	-12.7	-3.2	11
המסחר הקמעוני המאורגן	6.7	10.6	1.5	-2.5	10.5	-1.1	3.8	11
מדד היצוא - שירותים	10.1	56.5	73.7	-44.3	16.4	11.5	5.4	12
כניסת תיירים	24.3	69.9	30.3	25.5	2.5	24.3	22.1	12
הבנייה למגורים								
התחלות הבנייה של דירות[1]	0.2	-2.1	-6.2	-1.7	5.6		-13.9	10
גמר הבנייה של דירות[1]	-7.0	-29.4	-6.7	5.1	4.9		21.6	10
הבנייה שלא למגורים								
שטח ההתחלות[1]		0.0	17.6	33.2	12.6			9
ממצאי סקר החברות (מאזן הנטו)[2]								
המאזן המשוקלל של המגזר העסקי	33	37	17	13[3]	3[3]	-32		12
תפוקת החברות התעשייתיות	27	24	10	4[3]	-7[3]	-34		12
מכירות חברות המסחר	37	38	31	-5[3]	-5[3]	-59		12

* כשחודש זה הוא דצמבר (12) ההשוואה היא ספטמבר עד דצמבר מול מאי עד אוגוסט, כשחודש זה הוא נובמבר (11) ההשוואה היא ספטמבר עד נובמבר מול יוני עד אוגוסט, כשחודש זה הוא אוקטובר (10) ההשוואה היא ספטמבר עד אוקטובר מול יולי עד אוגוסט, כשחודש זה הוא ספטמבר (9) ההשוואה היא יולי עד ספטמבר מול אפריל עד יוני.

[1] נתונים מקוריים.

[2] מאזן הנטו הוא ההפרש בין מספר החברות המדווחות על עלייה לבין אלה המדווחות על ירידה, כאחוז מסך החברות המדווחות.

[3] מציין תוצאה בלתי מובהקת ברמה של 5 אחוזים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משרד הבינוי והשיכון ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-3: אינדיקטורים להתפתחות שוק העבודה, 2007 ו-2008
(שיעורי השינוי באחוזים, בניכוי עונתיות)

	III/2008	כל רביע לעומת קודמו				ספטמבר עד דצמבר 2008		
		2007	2008					
	(אלפים)	IV	I	II	III	לעומת התקופה הקודמת	לעומת התקופה המקבילה אשתקד[1]	החודש האחרון שלגביו יש נתון*
כוח העבודה האזרחי	2,957.9	-0.3	1.2	0.2	0.4	0.4	1.5	9
המועסקים הישראלים	2,782.5	0.2	1.7	0.4	0.5	0.5	2.8	9
במגזר הציבורי	820.6	0.8	-0.3	0.7	1.1	1.1	2.5	9
במגזר העסקי	1,957.2	0.3	2.2	0.4	0.0	0.0	2.9	9
מועסקים זרים ומהשטחים (לא מנוכה עונתיות)	392.5	4.4	2.5	-2.2	1.1	1.1	5.8	9
ממוצע שעות העבודה השבועיות למועסק	36.9	0.0	0.0	1.4	-0.8	-0.8	3.7	9
תשומת העבודה במגזר העסקי (כולל שטחים וזרים), שבועי	96,460	1.1	2.2	1.0	-0.3	-0.3	6.0	9
ישראלים בלבד	84,486	0.8	1.9	1.3	-0.6	-0.6	5.7	9
תשומת העבודה במגזר הציבורי (ישראלים)	18,095	-0.2	2.8	1.4	2.0	2.0	10.6	9
הבלתי מועסקים	175.4	-6.9	-5.6	-4.0	-0.6	-0.6	-13.8	9
דורשי העבודה	192.4	-3.4	-2.1	-2.1	5.6	5.4	0.9	11
התביעות לתשלומי דמי אבטלה	60.6	-8.7	-3.4	3.8	4.8	19.8	8.3	12
(ש"ח, נתונים מקוריים)								
השכר הריאלי למשרת שכיר[2]	7,219.1	0.5	1.3	-1.0	-1.5	-0.9	-1.1	10
במגזר הציבורי	7,085.0	0.6	0.8	-0.7	-1.6	-7.0	-1.8	10
במגזר העסקי	7,278.0	-0.7	1.1	0.1	-2.0	-0.3	-0.8	10
השכר הנומינלי למשרת שכיר[2]	7,971.1	1.7	2.5	0.4	-0.3	3.6	4.3	10
במגזר הציבורי	7,823.0	1.7	2.1	0.7	-0.4	-2.1	3.6	10
במגזר העסקי	8,036.2	0.5	2.3	1.4	-0.7	5.1	4.6	10
(אחוזים, בניכוי עונתיות)								
שיעור ההשתתפות	56.4	56.5	56.6	56.4	56.4			9
שיעור התעסוקה	53.1	52.5	53.0	53.0	53.1			9
שיעור האבטלה	5.9	7.2	6.2	6.0	5.9			9
עומק האבטלה[3]	32.1	30.4	34.0	36.2	32.1			9

* ראו הערת כוכבית בלוח א'-2.

[1] נתונים מקוריים.

[2] כולל זרים ועובדים מהשטחים.

[3] המובטלים המחפשים עבודה מעל חצי שנה מתוך סך כל המובטלים (נתונים מקוריים).

המקור: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, למעט נתוני הישראלים והלא-ישראלים במגזר העסקי, תשומת העבודה במגזר העסקי וסך המועסקים הישראלים, אשר מקורם באומדני החשבונאות הלאומית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א׳-4: ביצוע התקציב המקומי של הממשלה, 2007 ו-2008

		כל רביע לעומת קודמו					ספטמבר עד דצמבר 2008		
		2007	2008						
	2007	IV	I	II	III	לעומת התקופה הקודמת	לעומת התקופה המקבילה אשתקד	החודש האחרון שלגביו יש נתון*
הגירעון המקומי של הממשלה כאחוז מהתוצר	1.4	-2.6	4.6	0.1	0.7	[1]0.7	[2]2.1	9
הסטייה מתוואי התקציב המקומי ללא אשראי[3]	במיליארדי ש"ח, במחירים שוטפים						מיליארדי ש"ח[4]	
בהכנסות	15.0	3.2	2.1	0.2	-3.4	-3.0	-9.2	12
בהוצאות	-5.6	-0.6	-0.4	-0.8	-3.4	3.7	4.9	12
בגירעון	20.6	-3.8	2.5	1.0	0.0	-6.7	-12.3	12
הגירעון הכולל ללא אשראי (מיליארדי ש"ח)	-0.1	-7.9	5.2	-3.1	-0.9	-12.9	-9.0	12
	שיעורי השינוי הריאלי לעומת התקופה המקבילה אשתקד (אחוזים)							
הכנסות הממשלה ממסים	6.2	3.6	-1.9	-2.8	-9.2	-6.8	-9.3	11
מזה: הכנסות ממס הכנסה נטו	3.4	-0.5	-11.6	-7.5	-15.7	-4.7	-15.2	11
הכנסות ממע"מ ברוטו	6.2	10.5	9.5	3.4	-1.3	-7.8	-5.5	12
הוצאות הממשלה	3.4	1.0	4.1	1.2	-7.6	12.1	1.4	12
קצבאות הביטוח הלאומי	2.8	0.4	2.9	1.7	0.9	-2.6	-0.7	11
מזה: דמי אבטלה	-10.6	-18.9	-12.1	-3.0	0.7	3.0	9.1	11
הבטחת הכנסה[5]	-8.0	-10.6	-6.5	-6.6	-4.7	-3.6	-4.4	11
גבייה של המוסד לביטוח לאומי מהציבור	4.7	2.1	5.9	3.2	-1.5	-6.0	-0.3	11

* ראו הערת כוכבית בלוח א׳-2.

1 הרביע השלישי לעומת הרביע השני.

2 הרביע השלישי לעומת הרביע השלישי אשתקד.

3 התוואי נקבע בהתאם ליעד גירעון של 3.0 אחוזי תוצר .

4 השינוי בתקופה הנסקרת לעומת התקופה המקבילה אשתקד אינו מתייחס לתוואי העונתי.

5 לא כולל השלמת הכנסה בקצבת זקנה ושאירים.

המקור: משרד האוצר, המוסד לביטוח לאומי ועיבודי בנק ישראל.

לוח א'-5: סחר החוץ, מאזן התשלומים ויתרות מטבע החוץ, 2007 ו-2008
(מנוכה עונתיות)

		כל רביע לעומת קודמו				ספטמבר עד דצמבר 2008		
		2007	2008					
	2007[1]	IV	I	II	III	לעומת התקופה הקודמת	לעומת התקופה המקבילה אשתקד[1]	החודש האחרון שלגביו יש נתון*
	שיעורי השינוי[2]							
המסחר בסחורות[3]								
יבוא הסחורות	21.0	7.9	3.7	2.2	2.8	-4.6	4.9	12
מזה: מוצרי הצריכה	29.2	7.9	-5.5	-5.5	3.6	-2.1	7.4	12
נכסי ההשקעה	24.2	7.5	1.2	1.2	-1.4	0.2	7.5	12
התשומות לייצור	17.3	8.1	5.6	5.6	4.3	-7.3	2.9	12
יצוא הסחורות	18.6	15.4	4.8	4.8	1.9	-10.0	1.8	12
מזה: היצוא התעשייתי	18.3	15.3	5.4	5.4	1.8	-10.3	2.3	12
מזה: טכנולוגיה עילית	13.0	12.2	7.9	7.9	-1.6	-8.8	0.2	12
מאזן התשלומים					(מיליוני דולרים)			
יצוא הסחורות והשירותים	70,904	19,209	20,870	20,784	20,949			9
יבוא הסחורות והשירותים	73,634	20,182	21,527	21,860	21,941			9
העודף (הגירעון) בחשבון הסחורות והשירותים	-2,730	-973	-657	-1,076	-993			9
העודף (הגירעון) בחשבון השוטף	4,524	809	845	327	469			9
החשבון הפיננסי (למעט יתרות המט"ח)[1]	-1,013	-3,479	1018	-432	4,710		-3,479	9
מזה: ההשקעות הישירות של תושבי חוץ[1]	2,416	1,733	2,758	2,485	3,059		1,733	9
השקעות תושבי חוץ בתיק ניירות הערך למסחר[1]	540	-553	421	608	-1,150		-553	9
ההשקעות הישירות וההשקעות של תושבי ישראל בתיק ניירות הערך למסחר בחו"ל[1]	2,475	1,207	1,124	2,386	1,607		1,207	9
החוב החיצוני נטו (באחוזי תוצר)[1]	-25.6	-25.4	-23.9	-23.2	-21.9		-25.4	9
היתרות בבנק ישראל, לסוף תקופה[1]	28,460	28,460	29,486	31,265	36,152			12

* ראו הערת כוכבית בלוח א'-2.

[1] נתונים מקוריים.

[2] שיעורי השינוי מתייחסים להיקפים הדולריים של היבוא והיצוא.

[3] נתוני המסחר בסחורות הם ללא אניות, מטוסים, יהלומים ודלק.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א'-6: מדדים להתפתחויות הכלכליות במדינות המתקדמות והמתפתחות[1]
(שיעורי השינוי השנתיים, אחוזים)[2]

			2005	2006	2007	2008	2009
						אומדן	תחזית
התמ"ג העולמי			4.4	5.1	5.0	3.7	2.2
	במדינות המתקדמות		2.5	3.0	2.6	1.4	-0.3
	במדינות המתפתחות		7.0	7.9	8.0	6.6	5.1
הסחר העולמי			7.5	9.4	7.2	4.6	2.1
	במדינות המתקדמות	יבוא	6.1	7.5	4.5	1.8	-0.1
		יצוא	5.8	8.4	5.9	4.1	1.2
	במדינות המתפתחות	יבוא	12.1	14.9	14.4	10.9	5.2
		יצוא	11.1	11.2	9.6	5.6	5.3
מחירי הסחורות הלא מעובדות (בדולרים)	נפט		41.3	20.5	10.7	40.2	-31.8
	אחר		10.3	23.2	14.1	9.4	-18.7
האינפלציה (מדד המחירים לצרכן)	במדינות המתקדמות		2.3	2.4	2.2	3.6	1.4
שיעורי ריבית לזמן קצר (אחוזים)[3]	על הפיקדונות בדולרים		3.8	5.3	5.3	3.0	2.0
	על הפיקדונות באירו		2.2	3.1	4.3	4.5	3.0
שיעור האבטלה	במדינות המתקדמות		6.0	5.7	5.4	5.7	6.5

[1] בהגדרות ה-World Economic Outlook ישראל נכללת בין המדינות המתקדמות. המדינות המתקדמות הן המדינות המפותחות וחלק מהשווקים המתעוררים.

[2] פרט לשיעורי הריבית והאבטלה.

[3] על הפיקדונות בדולרים — ריבית ה-LIBOR לשישה חודשים; על הפיקדונות באירו — ריבית ה-LIBOR לשלושה חודשים.

המקור: World Economic Outlook (IMF), לפי העדכון מנובמבר 2008.

לוח א'-7: מדדי מחירים נבחרים - קצב השינוי במהלך התקופה, 2007 ו-2008
(שיעורי השינוי באחוזים)

		כל רביע לעומת קודמו					ספטמבר עד דצמבר 2008	
		2007	2008				לעומת התקופה הקודמת[2]	לעומת סוף התקופה המקבילה אשתקד[3]
	2007	IV	I	II	III	IV		
	שיעורי השינוי במהלך הרביע[1]							
מדד המחירים לצרכן	3.4	1.1	0.1	2.2	2.0	-0.6	-0.6	3.8
מדד המחירים למעט דיור, פירות וירקות	3.7	2.0	0.4	3.0	0.1	-1.4	-1.9	2.0
מדד המחירים לצרכן, ללא דיור וללא פירות וירקות, מבוקרים, הלבשה והנעלה	3.8	1.3	1.2	2.3	0.7	-2.9	-3.3	1.3
מדד המחירים לצרכן, ללא אנרגיה		0.4	0.1	2.0	2.0	0.8	0.8	5.0
מדד מחירי הדיור	1.9	-2.3	-2.3	1.0	8.2	4.9	7.0	12.1
מדד המחירים הסיטוניים	11.4	5.0	1.0	6.2	-0.1	-10.9	-12.0	-4.4
שער החליפין של הדולר	-7.1	-4.5	-10.1	-4.2	5.5	9.1	8.7	-0.9
שער החליפין של האירו	2.4	0.3	-4.1	-4.1	-2.4	2.2	-2.3	-8.4
	לעומת התקופה המקבילה אשתקד[4]							
מדד המחירים לצרכן	0.5	2.8	3.6	5.0	5.1	4.6	1.0	4.8
מדד המחירים לצרכן, ללא דיור וללא פירות וירקות, מבוקרים, הלבשה והנעלה	1.1	3.1	4.2	5.3	5.6	2.9	-1.1	3.6

1 שיעורי השינוי בחודש האחרון של כל רביע לעומת החודש האחרון של הרביע הקודם.

2 דצמבר 2008 לעומת אוגוסט 2008.

3 דצמבר 2008 לעומת דצמבר 2007.

4 שיעורי השינוי בין הממוצע לתקופה לבין הממוצע של התקופה המקבילה אשתקד.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א'-8: המצרפים המוניטריים והאשראי הבנקאי החופשי, 2007 ו-2008
(שיעורי השינוי במונחים שנתיים, אחוזים)

		כל רביע לעומת קודמו					ספטמבר עד דצמבר 2008	
		2007	2008					
	2007	IV	I	II	III	IV	לעומת התקופה הקודמת*	לעומת התקופה המקבילה אשתקד
M0 (בסיס הכסף)	9.8	7.1	0	18.4	17.8	27	25.4	14.7
M1 (אמצעי התשלום)[1]	15.3	-1.5	2.3	21.5	24.6	19.9	23.1	15.5
M2[2]	15.3	1.6	4.9	12.2	8.0	22.5	17.6	10.8
M3[3]	12.9	4.0	3.1	6.7	4.7	20.1	15.0	7.6
האשראי הבנקאי החופשי	4.3	5.8	5.9	9.4	10.3	11.9	11.3	9.1
האשראי השקלי הלא-צמוד	15.7	16.9	24.0	23.9	15.8	14.9	14.8	19.8
האשראי הצמוד למדד	-0.9	5.1	2.4	3.3	6.9	2.1	4.0	3.6
האשראי הצמוד למט"ח+האשראי במט"ח	-10.9	-18.6	-30.2	-19.7	-1.0	24.4	15.0	-10.7

* לעומת החודשים מאי עד אוגוסט 2008.

[1] פיקדונות הע"ש + המזומן שבידי הציבור.

[2] M1 + פז"ק לא-צמוד (עד שנה) + פח"ק.

[3] M2 + פז"ק צמוד (עד שנה) + ע"ש צמוד.

המקור: בנק ישראל, חטיבת המחקר.

לוח א'-9: הריביות, התשואות ומדד המניות, 2007 ו-2008
(אחוזים, ממוצע לרביע)

		כל רביע לעומת קודמו					ספטמבר עד דצמבר 2008	
		2007	2008					
	2007	IV	I	II	III	IV	לעומת התקופה הקודמת*	לעומת התקופה המקבילה אשתקד
הריבית הנומינלית								
על פח"ק	3.0	3.0	3.0	2.4	3.1	2.7	2.9**	3.0
על אשראי לא-צמוד עד שנה	7.5	7.4	8.1	7.4	8.0	7.9	7.8	7.6
הריבית האפקטיבית במכרז פיקדון יומי	3.9	4.1	4.1	3.3	3.8	3.3	3.3	4.1
ריבית ה-LIBID על הדולר ל-3 חודשים	5.2	4.9	3.1	2.6	2.8	2.6	2.7	5.0
התשואה לפדיון של מק"ם - 12 חודשים	4.3	4.5	4.3	4.1	4.4	2.9	3.2	4.5
התשואה לפדיון של אג"ח ל- 5 שנים	3.2	0.3	0.7	0.6	0.9	3.6	3.4	3.4
פרמיית הסיכון[1]		0.3	0.3	0.7	0.9	1.7	1.1	5.5
הציפיות לאינפלציה ל-12 חודשים[2]	1.4	1.5	2.5	2.8	2.6	-0.2	0.4	1.4
שיעור השינוי במדד המניות הכללי (רביע לעומת קודמו)	23.3	1.7	-16.8	5.5	-17.9	-25.8	-34.5	7.2

* לעומת החודשים מאי עד אוגוסט 2008.

**ספטמבר עד אוקטובר מול יולי עד אוגוסט

[1] על Credit Default Swap לחמש שנים.

[2] הציפיות מבוססות על חישוב של המחלקה המוניטרית. הן נגזרו מפער התשואות בין אג"ח צמודה לאג"ח לא-צמודה, שהוחזקו על ידי משקיעים מוסדיים שאינם מחויבים במס, ובניכוי השפעת יום ה-X על מחיר האיגרת.

המקור: בנק ישראל, המחלקה המוניטרית.

חלק ב': הרחבה בסוגיות נבחרות

שוק העבודה הישראלי – תמונת מצב עדכנית

- מגמת האטה בביקוש לעובדים ניכרה עוד במחצית הראשונה של 2008, והתעצמה במחצית השנייה, במיוחד ברביע האחרון.
- ירידת הביקוש לעובדים הקיפה את כל ענפי המשק.
- החלו פיטורים בחברות שנפגעו ישירות מהמשבר – חברות מייצאות, רובן בענפי הטכנולוגיה העילית, חברות זרות ורב-לאומיות וחברות במגזר הפיננסי.
- עליית מספרם של המפוטרים האקדמאים הייתה חדה הרבה יותר מזו של הלא-אקדמאים.

ניתוח ההתפתחויות בשוק העבודה נשען בעיקר על נתוני התעסוקה והאבטלה הנגזרים מסקרי כוח האדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אשר מתפרסמים אחת לרביע. פרסום נתונים אלה מפגר בחודשיים, כך שנתוני הרביע הרביעי של 2008 ייוודעו רק בסוף פברואר 2009. בתקופה של יציבות במחזור העסקים ניתן להשלים עם פיגור זה, אך כשחלה במחזור תפנית, אנו מעוניינים בתמונת מצב עדכנית לפני פרסומם של נתוני הסטטיסטיקה הרשמית. תיבה זו מנסה לנתח את ההתפתחויות שהיו לאחרונה בשוק העבודה הישראלי באמצעות מדדים ממקורות שונים המקדימים את נתוני הלמ"ס.

הפיטורים במשק החלו לקבל תאוצה לאחר חג הסוכות. החברות הראשונות שהחליטו לצמצם את מצבת כוח האדם היו חברות בענפי הטכנולוגיה העילית, שפיטרו מאז כ-2,000 עובדים. אופיה המיוחד של ההעסקה בענפים אלו (חוזים אישיים, העסקה לתקופות קצובות של פרויקטים וכד') מאפשר גמישות רבה יחסית בניהול כוח האדם, והירידה המסתמנת בשכר עובדי הטכנולוגיה העילית יכולה לתמרץ החלפת עובדים ותיקים בחדשים, במטרה לצמצם עלויות. עם זאת פיטוריהם של עובדי טכנולוגיה עילית כרוכים בעלויות לחברה, פועל יוצא מהשכר הגבוה בענף.

לעת עתה, למרות הפיטורים, רוב החברות בענפים אלה ממשיכות בפעילותן העסקית ובגיוס כספים, ורק חברות בודדות, קטנות יחסית, שנקלעו לקשיי מימון, נסגרו או נמצאות בשלבי הקפאת הליכים וכינוס נכסים[1].

הפיטורים לא נעצרו בתעשיות הטכנולוגיה העילית, אלא התפשטו לחברות תעשייתיות בענפים שונים, למגזר הפיננסי ולתחומים נוספים. על פי נתוני איגוד תעשיות מוצרי הבנייה והצריכה פוטרו מאז ספטמבר בעשרות המפעלים הנמנים עם תעשיות אלה[2] כ-1,500 עובדים. בתעשיית הפלסטיק, שעיקר ייצורה ליצוא, פוטרו מתחילת שנת 2008 כ-400 עובדים. מבדיקת הנתונים של איגוד תעשיות המתכת והחשמל עולה כי מאז ספטמבר פוטרו עובדים ב-28 אחוזים מהמפעלים בענף, וכי מספר המפוטרים מגיע לכ-1,000. בענף היהלומים הפחיתו רוב החברות את מספר המועסקים ברביע האחרון של 2008 בשיעור של 25 אחוזים, ופיטרו מאות עובדים במפעלי הליטוש ובמשרדים. במגזר הפיננסי פוטרו עד כה כ-130 עובדים ממספר בתי השקעות; שלוש חברות לליסינג ולהשכרת רכבים פיטרו יחד כ-110 עובדים.

ההאטה בפעילות הכלכלית תחריף עוד יותר בעקבות הירידה בצריכה המקומית, שתפגע בענפי המסחר והשירותים. מסקר של איגוד לשכות המסחר עולה כי 29 אחוזים מחברות המסחר והשירותים צמצמו את היקף התעסוקה בשנת 2008 לעומת 2007; לשנת 2009 צופות 55 אחוזים מהחברות ירידה של מספר המועסקים, ורק 7 אחוזים מהן צופות עלייה. חברות ההובלה הגדולות במשק מתכוונות לפטר בתקופה הקרובה למעלה מ-1,000 עובדים, שהם כ-10-15 אחוזים מהמועסקים בענף. בדיקה של "כלכליסט" מגלה כי נבלמה הצמיחה בתעסוקה במשרדי

[1] ביניהן בית התוכנה "פרוקסי", שהעסיק כ-40 עובדים, חברת "נגבטק", שהעסיקה 147 עובדים, חברת האינטרנט "מרקדו סופטוור", שהעסיקה 48 עובדים, וחברת טכנולוגיית הסלולר "סקיי מובילמדיה", שהעסיקה 16 עובדים.

[2] המפעלים בתחומים פלסטיקה וגומי, נייר, קרטון ודפוס, רהיטים, חומרי בניין ומחצבות, קוסמטיקה, נעליים ועוד.

עורכי הדין הגדולים, כי חלקם אף החלו להתכווץ, וכי פיטורים נרחבים יותר צפויים בתחילת 2009.

גל הפיטורים במשק היה צפוי לנוכח המשבר הגלובלי המתמשך, שהחל כמשבר פיננסי, אך התפשט אל הפעילות הריאלית. סימנים לכך ניתן למצוא בנתוני הביקוש לעובדים. רכיב התעסוקה ב**מדד מנהלי הרכש** מאופיין במגמת האטה מאז חודש מאי, לאחר 21 חודשים רצופים של התרחבות[3]; שינוי הכיוון וההאטה בתעסוקה מיוחסים לירידה של הביקושים לתפוקה.

איור ב'-1

רכיב התעסוקה במדד מנהלי הרכש,
2006 עד 2008

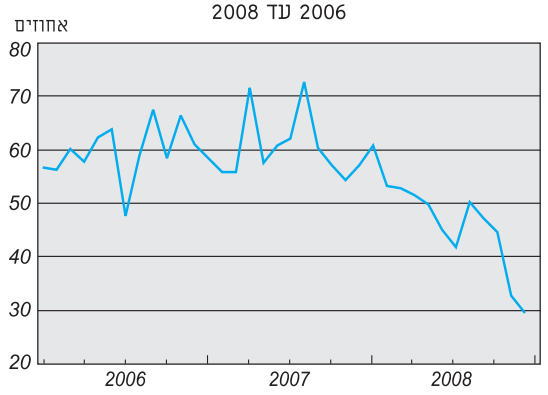

מנתוני **סקר המעסיקים** של משרד התמ"ת עולה שהביקוש לעובדים במגזר העסקי ללא בנייה וחקלאות, הנמדד במונחי משרות פנויות, ירד ברביע הרביעי של 2008 ירידה תלולה – ב-60 אחוזים לעומת הרביע הרביעי של 2007; זאת בהמשך לירידה של 29 אחוזים ברביע השלישי של 2008 ביחס לרביע המקביל אשתקד. מספר המשרות הפנויות ירד כבר ברביעים הראשון והשני של 2008, אך זאת בקצב מתון - כ-4 אחוזים ביחס לרביע הקודם. הירידה במספר המשרות שאוישו והעלייה במספר העובדים שנפלטו הפכו את מאזן התעסוקה (איושים בניכוי פליטות) ברביע הרביעי לשלילי, לראשונה מאז סוף שנת 2003. בדיקה של משרד התמ"ת לגבי השפעת גודל העסק על הביקוש לעובדים מעלה כי תחילה הוא ירד בעסקים קטנים ובינוניים, אולם מהרביע השלישי של 2008 נרשמה ירידה גם בחברות גדולות.

מדד נוסף לעוצמת הביקוש לעובדים במשק הוא **מדד הדרושים של חברת "מנפאואר"**, המבוסס על מודעות "דרושים" המתפרסמות בעיתונות הכתובה. על פי מדד זה נחלש הביקוש לעובדים במהלך 2008 לעומת השנה הקודמת, ובולטת התעצמות הירידה בחודשיים האחרונים של השנה. ירידה זו הקיפה את כל הענפים, ללא יוצא מן הכלל, ובעקבותיה הביקוש השנתי ב-2008 היה הנמוך ביותר מאז 2004. מדד הביקוש לעובדי טכנולוגיה עילית ירד ב-2008 כולה ב-6.8 אחוזים, והגיע לרמתו הנמוכה ביותר מאז אמצע 2004. ירידה בביקוש לעובדים אלה החלה עוד בתחילת השנה, אך לא הייתה אחידה במהלכה, והיא קיבלה תאוצה בחודשים האחרונים. הביקוש ירד ברביע הראשון ב-2.5 אחוזים וברביע השני ב-6.3 אחוזים ביחס לרביעים המקבילים אשתקד; ברביע הרביעי נרשמה ירידה חדה של 14.1 אחוזים בהשוואה לרביע הרביעי של 2007[4].

גם מספר הדרושים בלשכות התעסוקה הממשלתיות פחת בחודשים האחרונים של 2008. לאחר עליות חודשיות ממוצעות של 10.6 אחוזים ברביע הראשון ו-6.3 אחוזים

לוח ב'-1: מדד מנפאואר לביקוש לעובדים, כל תקופה לעומת מקבילתה אשתקד

הענף	ינואר-אוקטובר	ינואר-נובמבר	ינואר-דצמבר
בכלל המשק	-4.4	-5.1	-6.2
בתעשייה	-5.7	-6.7	-8.0
בבינוי	-14.1	-14.9	-15.9
במסחר	-3.6	-3.8	-5.0
בשירותי האירוח והאוכל	-1.8	-2.4	-3.8
בתחבורה, האחסנה והתקשורת	-2.0	-1.6	-2.5
בבנקאות, הפיננסים והביטוח	-2.9	-6.2	-9.6
בשירותים העסקיים	-4.1	-5.0	-6.1
בחינוך	-9.3	-11.5	-13.6
בבריאות ובסעד	-3.9	-3.5	-3.5
בשירותים הקהילתיים	-8.2	-8.2	-9.4

[3] המדד בנוי כך שירידה אל מתחת ל-50 אחוזים משמעותה האטה.

[4] הירידה הואצה לקראת סוף 2008: בחודשים נובמבר ודצמבר היה הביקוש לעובדי טכנולוגיה עילית נמוך ב-16.2 ו-25.2 אחוזים, בהתאמה, מאשר בחודשים המקבילים אשתקד.

לוח ב'-2: נתונים נבחרים מסקר התאחדות התעשיינים

	3/07	4/07	1/08	2/08	3/08	4/08 תחזית
מאזן הנטו המשוקלל – התפוקה	16	14	-6	-4.5	-8.5	-12
מאזן הנטו – התעסוקה	10.5	7.5	0	0	-3	-9
אחוז החברות שנתקלו בקשיים בגיוס עובדים מקצועיים	77	83	73	75	73	
אחוז החברות שלא חיפשו עובדים מקצועיים	15	10	19	17	18	
אחוז החברות שנתקלו בקשיים בגיוס עובדים לא-מקצועיים	47	56	49	53	51	
אחוז החברות שלא חיפשו עובדים לא-מקצועיים	17	12	22	18	20	

ברביע השלישי[5] לעומת התקופות המקבילות אשתקד, ירד מספר הדרושים ירידה חדה – 35 אחוזים באוקטובר[6] ו-5.9 אחוזים בנובמבר, ביחס לחודשים המקבילים אשתקד - בעיקר עקב הירידה בדרישה לעובדים מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובחקלאות וכן לעובדים לא-מקצועיים.

מקובל לחשוב כי בתקופות של מפנה במחזורי העסקים תגובת שוק העבודה מפגרת אחר השינויים בפעילות הריאלית; זאת בעיקר מפני העלויות הכרוכות בהליכי הפיטורין ולנוכח השקעות שנעשו בעבר בגיוס העובדים ובהכשרתם. מנתוני **סקר התאחדות התעשיינים** עולה כי הירידה בפעילות העסקית עצרה מייד את התרחבות התעסוקה בתעשייה במחצית הראשונה של 2008, וכי במחצית השנייה החלו המפעלים בפיטורי עובדים. זאת על פי מאזני הנטו של התפוקה והתעסוקה (שיעור החברות המדווחות על עלייה בניכוי שיעור החברות המדווחות על ירידה) בלוח ב'-2. עוד עולים מהלוח גידול של אחוז החברות שלא חיפשו עובדים וירידה של אחוז החברות שנתקלו בקשיים בגיוס עובדים בשנת 2008.

על פי **סקר החברות והעסקים** של בנק ישראל גדל מספר החברות המפטרות עובדים לעומת מספר החברות הקולטות בכל הענפים. איור ב'-2 מלמד כי החל מהרביע הראשון של 2008 ירד אחוז החברות שקלטו עובדים בתעשייה ירידה חדה, יחסית לאחוז החברות שפיטרו עובדים, וכי החל מהרביע השני מספר החברות שפיטרו עובדים עלה על מספר החברות שקלטו עובדים, כך שמאזן הנטו היה שלילי. גם בענפי המסחר והשירותים נרשמה ברביעים האחרונים ירידה של אחוז החברות שקלטו עובדים ביחס לאחוז החברות שפיטרו, וברביע הרביעי של 2008 מאזני הנטו היו גם בענפים אלה שליליים. יש לזכור שמאזני הנטו בסקר החברות מתייחסים למספר החברות ולא לגודלן, כך שלא ניתן לדעת על פיהם מה היה מאזן התעסוקה, המתבטא במספר עובדים.

בחינת מאזני הנטו של תת-ענפים בתעשייה ובשירותים מלמדת כי ברביע הרביעי של 2008 הם היו שליליים בחברות בכל רמות הטכנולוגיה. עוד עולה מסקר החברות

איור ב'-2

השינוי במצבת העובדים נטו,
2005 עד 2008
(נתוני סקר החברות והעסקים)

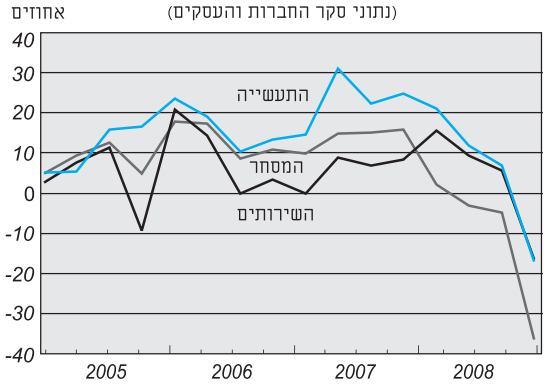

[5] בשל עיצומים אין נתונים של שירות התעסוקה לחודשים אפריל ומאי 2008.

[6] הביקוש לעובדים באוקטובר היה נמוך במיוחד, מפני החגים שחלו בחודש זה: באוקטובר 2008 עבדו בלשכות התעסוקה 12 ימים בלבד, לעומת 19 ימי עבודה באוקטובר 2007.

כי פחתו הקשיים בגיוס עובדים מקצועיים בכל הענפים, כך שבכולם, למעט ענף הבנייה, מגבלת העובדים המקצועיים חדלה להיות המגבלה האפקטיבית מצד ההיצע.

הפיטורים הנרחבים בחודשים האחרונים הביאו, על פי נתוני **שירות התעסוקה,** לעלייה ניכרת של מספר דורשי העבודה. איור ב'-3 מלמד כי עליית מספרם של דורשי העבודה האקדמאים הייתה חזקה הרבה יותר מזו של הלא-אקדמאים, ממצא התואם את ההתפתחויות של החודשים האחרונים בשוק העבודה.

איור ב'-3

דורשי העבודה בשירות התעסוקה,
(ללא תובעי הבטחת הכנסה),
2004 עד 2008[1]

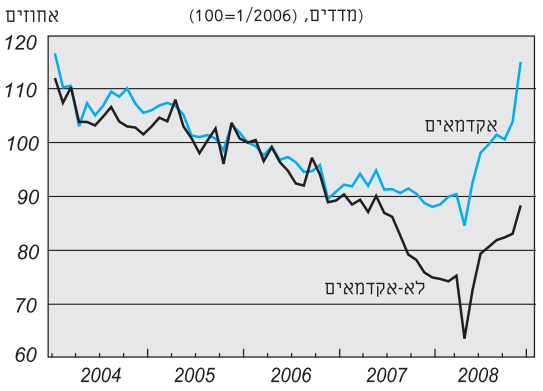

[1] מעודכן עד נובמבר 2008.

עוד עולה מנתוני שירות התעסוקה כי מספר המפוטרים החדשים שנרשמו כדורשי עבודה (ללא תובעי הבטחת הכנסה) עלה עלייה חדה בחודשים האחרונים (איור ב'-4).

מהנתונים שנסקרו עולה כי התמתנות מסוימת בביקוש לעובדים ובקצב של קליטת עובדים חדשים הייתה ברוב הענפים עוד בתחילת שנת 2008, אך מגמה זו התעצמה במחציתה השנייה של השנה, ובמיוחד ברביע הרביעי. ירידת הביקוש לעובדים וגל הפיטורים של החודשים האחרונים ימצאו ביטוי בעליית שיעור האבטלה ברביע הרביעי של 2008 ובשנת 2009. ירידת הביקוש העולמי בכלל ולמוצרים הישראליים בפרט, יחד עם הצטמצמות הצריכה הפרטית המקומית, בעקבות הפגיעה בעושרו של הציבור ותחושת אי-הוודאות, המשתקפת בירידתו של מדד אמון הצרכנים, עלולות להביא לפליטת עובדים נוספים מענפי

איור ב'-4

תביעות חדשות לקבלת דמי אבטלה,
2006 עד 2008[1]

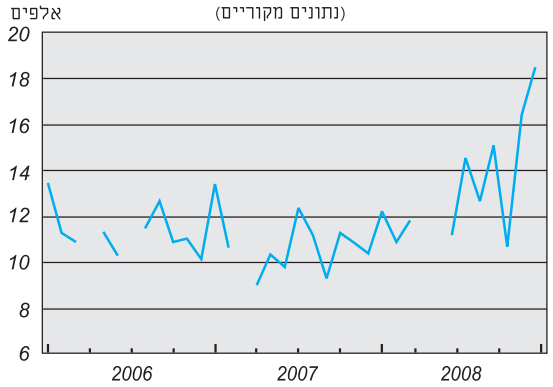

* בחודשים שעליהם חסרים נתונים שירות התעסוקה היה בעיצומים.

התעשייה, המסחר והשירותים, שאת היקפה קשה להעריך כעת. על סמך הנתונים המצרפיים בסקר המעסיקים של משרד התמ"ת לגבי קצב איוש המשרות ופליטת העובדים וציפיות המעסיקים לשינויים במצבת כוח האדם ניתן לצפות לירידה של 0.1 עד 0.7 אחוז במספר משרות השכיר במגזר העסקי ללא ענפי הבנייה והחקלאות ברביע הרביעי של 2008 ולירידה נוספת של 0.2 עד 0.8 אחוז ברביע הראשון של 2009. מדובר אפוא בירידה של מספר המועסקים בכ-18 אלף בשני רביעים אלה. (להסבר על שיטת בניית התחזית ראו ט' סוחוי ונ' פרסמן, 2009, "מידע מקדים בציפיות המעסיקים", סדרת מאמרים לדיון של חטיבת המחקר בבנק ישראל.)

פסק הבוררות על שכר הרופאים וההוצאה הציבורית

- ביישום מלא של פסק הבוררות, ההוצאה הציבורית תגדל במיליארד ש"ח (שליש אחוז מההוצאה בתקציב ללא אשראי) בהשוואה לתקציב 2008: כ-800 מיליוני ש"ח כתוצאה ישירה מהעלאת שכר הרופאים וכ-200 מיליונים כתוצאה מהוצאות בלתי קשורות להסכם, התלויות בשכר הממוצע במשק.
- העלאת שכר הרופאים בקופות החולים תמומן באמצעות הגדלת תקציב סל הבריאות, והעלאת שכר הרופאים בבתי החולים הממשלתיים תמומן באמצעות העלאת התעריף של יום אשפוז.

- אומדנים לעלות פסק הבוררות שפורסמו סמוך להצגתו היו גבוהים משמעותית מהאומדן האמור, בעיקר בגלל ספירה כפולה של עלויות והערכה שפסק הבוררות יוביל להעלאת שכר משמעותית במגזר הציבורי כולו.

פסק הבוררות על שכר הרופאים קובע כי שכר הרופאים יעלה ב-23.5 אחוזים, ושכר הרופאים במקצועות האקוטיים (הרדמה, טיפול נמרץ וניאונטולוגיה) יעלה ב-8.5 אחוזים נוספים, מה שמביא את הגידול הממוצע של שכר הרופאים ל-24.2 אחוזים. החלטת הבוררים חלה על כ-11,000 אלף רופאים במגזר הציבורי, 3,600 מהם מועסקים על ידי משרד הבריאות ובתי החולים הממשלתיים ו-7,000 - על ידי קופת חולים "שירותי בריאות כללית" ו"לאומית"[7]. התוספת היא רטרואקטיבית, מינואר 2008, והרופאים יקבלו אותה בחמש פעימות, האחרונה בינואר 2011 (לוח ב'-3).

אחת הטענות שעלתה בבוררות היא ששכר הרופאים נשחק בהשוואה למקצועות דומים במגזר הציבורי. בשנים 2002-2007 – השנים שבהן הרופאים עבדו ללא הסכם – שכר הרופאים בשירות המדינה (השכר ברוטו, לא כולל החזר הוצאות ותשלומים חד-פעמיים) עלה ב-4.1 אחוזים, בעוד שהשכר במגזר הציבורי עלה ב-7.2 אחוזים (לוח ב'-4). באותה תקופה עלה מדד המחירים לצרכן ב-4.2 אחוזים, ושכרם של העובדים באוניברסיטאות, לרבות הסגל המינהלי, עלה ב-1.3 אחוזים.

לוח ב'-3: תוספת השכר לפי מועד התשלום

מועד התשלום	תוספת השכר	
(אחוזים)	הגידול המצטבר של ההוצאה הציבורית	
(מיליוני ש"ח)		
1.1.08	6	260
1.4.09	4.375	450
1.1.10	4.375	650
1.6.10	4.375	840
1.1.11	4.375	1,030
סך הכול	23.5	1,030

סך ההוצאות על שכר הרופאים הנכללים בבוררות ומועסקים במגזר הציבורי נאמד ב-2.9 מיליארדי ש"ח. כאשר מוסיפים את הרופאים בקופות החולים, שלא נכללים בפסק הבוררות, הוצאות השכר עולות ל-3.7 מיליארדי ש"ח. החלק של השכר התלוי בשכר המשולב (לרבות שעות נוספות, משמרות והפרשות לפנסיה) הוא 91 אחוזים מעלות השכר של הרופאים (כלומר כ-3.35 מיליארדי ש"ח). לכן ביישום מלא[8] פסק הבוררות יגדיל את עלות השכר במגזר הציבורי ב-800 מיליוני ש"ח ביחס לתקציב המקורי ל-2008.

אם הרופאים שאינם כלולים בהסדר הבוררות לא יזכו לתוספת שכר מקבילה, העלות הישירה תצטמצם ל-650

לוח ב'-4: שיעורי השינוי השנתיים של מדדים נבחרים, 2002 עד 2007 (אחוזים)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	מצטבר
מדד יוקר הבריאות	0.7	-2	2.2	1.5	2.5	1.6	5.8
מדד מחיר יום אשפוז	5	-1	2.9	5.6	3.9	2.9	15
מדד המחירים לצרכן	5.7	0.7	-0.4	1.3	2.2	0.4	4.2
השכר במגזר הציבורי	0.6	-3.5	4.4	1.5	2.7	2	7.2
השכר במגזר הבריאות	-0.6	-1.8	3.9	1.5	2.4	2	8.2
השכר באוניברסיטאות	1.1	-2.5	0.2	3.4	1.2	-1	1.3
שכר הרופאים	2.5	-4.5	-0.2	7.8	2.8	-1.5	4.1

[7] ההסכם חל גם על 800 הרופאים שבאגודת "הדסה" ועל רופאים המועסקים בתאגידים ציבוריים, שעלות העסקתם אינה מתקציב המדינה. בקופות החולים "מכבי" ו"מאוחדת" מועסקים 2,900 רופאים שאינם צד בהסכם הבוררות.

[8] בהנחה שכל הרופאים, לרבות הרופאים בקופות החולים שאינן צד בבוררות, יקבלו תוספת שכר של 24.2 אחוזים לשכר המשולב, חישוב המביא בחשבון את השיפוי לרופאים בתחומים האקוטיים.

איור ב'-5

ההוצאה הציבורית לבריאות* - זרימת הכספים בין מקורות המימון לגופים הציבוריים המבצעים,

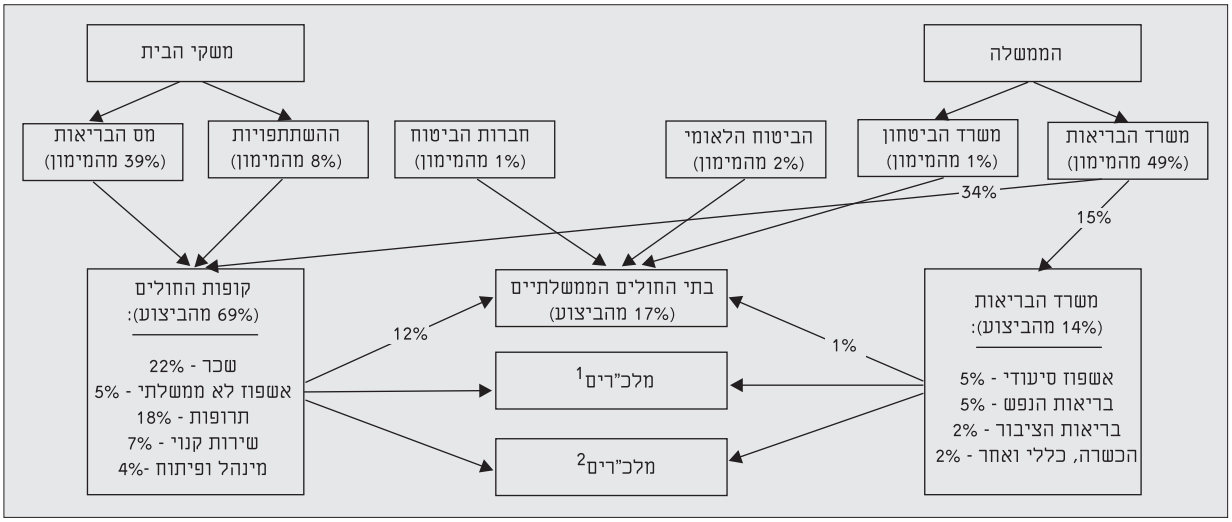

* הנתונים הכספיים והאחוזים מתייחסים לשנת 2007. ההוצאה הציבורית לבריאות הסתכמה ב-34.5 מיליארדי ש"ח.
המוסד לביטוח לאומי מזכה את בתי החולים עבור הוצאות הלידה, ומערכת הביטחון מממנת טיפולים בבתי החולים הממשלתיים למשרתים בצבא הסדיר ובצבא הקבע.
1 בתי חולים, עמותות, מגן דוד אדום ועוד.
2 בתי חולים ומרפאות פרטיות, רופאים פרטיים, מכונים, מרפאות ועוד, המספקים שירותים למערכת הציבורית.

מיליוני ש"ח. ואולם, במקרה זה שיטת המימון של העלאת שכר הרופאים שבהסדר באמצעות הגדלת סל הבריאות תפגע בתחרות בשוק קופות החולים ובחוסן הפיננסי של קופות החולים שבהסדר ("כללית" ו"לאומית") - משום שהגדלת סל הבריאות תשפה קופות אלה רק ב-40 אחוזים מהעלייה האמורה של שכר הרופאים.

העלאת שכר הרופאים תביא לעליית השכר הממוצע, וזו עלולה להגדיל גם את ההוצאה הציבורית. בחוות הדעת שהוגשה לבוררים על ידי המדינה נטען שהעלאת שכר הרופאים תגדיל את ההוצאות התלויות בשכר הממוצע ובשכר המינימום (המחושב כאחוז מהשכר הממוצע) ביותר מ-200 מיליוני ש"ח[9]. זאת משום שכל העלאה של השכר במגזר הציבורי באחוז מביאה לעלייה של השכר הממוצע במשק בשליש אחוז. העלאת שכר הרופאים יכולה להגדיל גם את ההוצאות של בתי החולים הממשלתיים, של משרד הבריאות ושל קופות החולים על קניית שירותי רופאים שאינם שכירים, אם היא תשפיע על המחירים בתחום זה. אין בידינו נתונים המאפשרים לכמת הוצאה זו, אך להערכתנו היא קטנה.

אומדנים קודמים לעלות של יישום פסק הבוררות, שפורסמו סמוך להצגתו, היו גבוהים משמעותית מהאומדן המוצג כאן. חלק מהאומדנים התייחסו לאפשרות שפסק הבוררות יוביל להעלאת שכר משמעותית במגזר הציבורי כולו - אפשרות שמימושה אינו ודאי כלל, בשל הנסיבות החריגות של הסכם הרופאים ומצב המשק. אומדנים אחרים הגיעו להערכות גבוהות על בסיס טענות שמלבד שכר הרופאים יתייקרו כתוצאה מההסכם גם סל הבריאות, מחיר יום האשפוז ומדד יוקר הבריאות. חישובים אלה מהווים "ספירה כפולה" של העלויות, הנובעת מהמבנה של מערכת הבריאות הציבורית שמפריד בין מקורות המימון לבין הגופים המבצעים (קופות החולים, בתי החולים, "יצרני שוק" ומלכ"רים). איור ב'-5 מתאר את ההפרדה בין הגורמים הממנים, המבטחים (קופות החולים, משרד הביטחון והמוסד לביטוח לאומי) והמבצעים.

[9] בחוות הדעת שהוגשה לבוררים על ידי ההסתדרות הרפואית נטען כי התמסורת בין השכר במגזר הבריאות לשכר בכל המגזר הציבורי נעה בין 14 ל-38 אחוזים. ואולם, בהתאם להסכם השכר במגזר הציבורי הנחנו שאין תמסורת בין שכר הרופאים לשכר במגזר הציבורי.

דרכי המימון של תוצאות הבוררות

לכאורה, מרבית הרופאים אינם מועסקים ישירות על ידי המדינה, אלא על ידי תאגידים עצמאיים (קופות החולים) ומפעלים עסקיים של הממשלה (בתי החולים הממשלתיים), ובכל זאת החלטת הבוררות כרוכה בעלות תקציבית לא מבוטלת. בחלוקה בין המעסיקים, 9,900 מהרופאים מועסקים בקופות החולים[10], 2,850 בבתי החולים הממשלתיים ו-750 במשרד הבריאות.

עלייה זו תתממש באמצעות ארבעה אפיקים: (1) תוספות שכר ישירות לרופאים העובדים במשרד הבריאות, כ-40 מיליוני ש"ח; (2) ייקור מדד יוקר הבריאות, שיגדיל את עלות סל הבריאות הממומן את פעילות קופות החולים; (3) העלאת התעריף של יום אשפוז; (4) גידול השכר הממוצע במשק כתוצאה מהעלאת שכר הרופאים. העלאת התעריף של יום אשפוז, יחד עם גידול השכר הממוצע במשק, יובילו לעלייה נוספת של ההוצאה הציבורית ב-120 מיליוני ש"ח, בהגדילם את תשלומי הביטוח הלאומי ומשרד הביטחון[11].

א. ייקור סל הבריאות

התשלום של הממשלה לקופות החולים נקבע בהתאם לגובה **סל הבריאות** שבאחריות הקופות. הסל ממומן באמצעות מס הבריאות (53.4 אחוזים), השתתפות הממשלה (41.2 אחוזים) ותשלומי ההשתתפות העצמית של המטופלים (5.4 אחוזים). עלותו נקבעת במשותף על ידי משרדי הבריאות והאוצר, והיא משתנה בהתאם לשינויים ביוקר הבריאות ובהרכב האוכלוסייה ולאימוץ טכנולוגיות רפואיות חדשות. מס הבריאות ודמי ההשתתפות העצמית קבועים כאחוזים מהשכר ומהמוצר/השירות, בהתאמה, והממשלה מממנת את ההפרש שבין מקורות אלה לבין עלות הסל.

לוח ב'-5: הרכב מדד יוקר הבריאות

הרכיב	המשקל במדד (אחוזים)
מדד המחירים לצרכן	40.00
מדד השכר במגזר הבריאות	35.96
מדד השכר במגזר הציבורי	22.04
מדד תשומות הבנייה	2.00

העלאת שכר הרופאים תוביל לעלייה של כ-6 אחוזים בשכר של מגזר הבריאות ושל אחוז בשכר של עובדי המגזר בורי[12] (לוח ב'-5). לפיכך, ביישום מלא של פסק הבוררות מדד יוקר הבריאות, שלפיו מעודכן המימון הממשלתי של סל הבריאות, יעלה ב-2.4 אחוזים. עלות סל הבריאות ב-2008 נאמדת ב-26.5 מיליארדי ש"ח, ומשום כך העלות התקציבית דרך אפיק זה היא כ-650 מיליוני ש"ח. אם נכלול בעלות זו רק את שכר הרופאים שההסכם חל עליהם, היא תפחת ל-500 מיליוני ש"ח.

ב. העלאת התעריף של יום אשפוז

הכנסות בתי החולים נקבעות על בסיס תעריף יום אשפוז[13]. התשלום לפי שיטה זו מתגמל את בתי החולים לפי משך השהייה של החולה (בימים), ללא קשר לסוג הטיפול שהוא מקבל. ב-36 תחומים שונים[14], שלגביהם משך האשפוז אינו מבטא את מורכבות הטיפול, נקבע תעריף דיפרנציאלי: בתי החולים מתוגמלים על בסיס מספר הטיפולים שסיפקו והתעריף של כל פעולה. על פי נוסחת החישוב של תעריף יום אשפוז הוא צפוי לעלות, עקב יישום הבוררות, ב-10 אחוזים. חשוב לציין כי אף שחלק ניכר מהוצאות קופות החולים הן על אשפוז, הקופות אינן מקבלות פיצוי ישיר על מחיר יום האשפוז, אלא באמצעות הכללת רכיבי עלותו במדד יוקר הבריאות.

[10] כאמור, הבוררות אינה חלה ישירות על 2,900 הרופאים המועסקים בקופות החולים "מכבי" ו"מאוחדת", אך החישוב מניח שגם שכרם יעלה.

[11] הביטוח הלאומי ומערכת הביטחון משלמים בכל שנה כ-1.1 מיליארדי ש"ח עבור אשפוז.

[12] החישוב נערך לפי השכיחויות המשוקללות של הרופאים והשכר שלהם במגזר הבריאות ובמגזר הציבורי כולו על בסיס נתוני שירות העיבודים הממוכנים (שע"מ) שברשות המסים. בהנחה שהעלאת שכר הרופאים לא תוביל לעלייה נוספת בשכר המגזר הציבורי מעבר לזו שהוסכמהם עליה בהסכם השכר לעובדי המגזר הציבורי מאפריל 2008.

[13] החל מ-1.8.08 תעריף יום אשפוז כללי ממוצע עומד על 1,855 ש"ח: במחלקות פנימית התעריף הוא 1,511 ש"ח; במחלקות לטיפול נמרץ – 1,855 ש"ח; במחלקות גריאטריות – 1,124 ש"ח; אשפוז יולדות – 8,283 ש"ח.

[14] בסך הכול למעלה מ-130 טיפולים שונים, ביניהם: ניתוחים, השתלות, צנתורים, בדיקות פולשניות, כריתת אברים, טיפולים אונקולוגיים. הטיפול היקר ביותר הוא השתלת כבד, שעלותו היא 796,734 ש"ח.

אמנם קופות החולים הן הלקוח העיקרי של בתי החולים הציבוריים, אך לאלו הכנסות גם מהמוסד לביטוח לאומי (850 מיליוני ש"ח)[15], ממשרד הביטחון וצה"ל (200 מיליוני ש"ח) ומצרכני שירות פרטיים אחרים (500 מיליוני ש"ח) – בעיקר שירותים שצורכות חברות הביטוח. העלאת התעריף של יום אשפוז תגדיל את ההוצאה של מערכת הביטחון ושל המוסד לביטוח לאומי בכ-110 מיליוני ש"ח.

מס הכנסה שלילי: מאזן ביניים מאז הפעלת התוכנית בספטמבר

- משאלוני המעקב של המחקר הרשמי על מס הכנסה שלילי בישראל נמצא כי כרבע מהמשתתפים הכירו את התוכנית טרם הפעלתה.
- עד סוף ינואר 2009 אושרו כ-26 אלף בקשות להענקת מס הכנסה שלילי - שיעור מיצוי של כ-38.5 אחוזים, בהתאם לסטנדרטים של תוכניות מקבילות בעולם בשלבים ההתחלתיים להפעלתן.
- בארה"ב נמצא כי שיעור הנהנים ממס הכנסה שלילי עלה, בתגובה על שיפור נרחב בתנאי התוכנית לאחר שנים רבות להפעלתה.

דברים כלליים

תוכנית מס הכנסה שלילי מופעלת באזורים נבחרים בארץ – האזורים שבהם מופעלת התוכנית "אורות לתעסוקה"[16] - החל מאוקטובר 2008. התוכנית מעניקה לעובדים בעלי הכנסה נמוכה סכומים שיגיעו עד כ-400 ש"ח לחודש. הסכומים הגבוהים ביותר, במסגרת זו, מוענקים למשפחות שבהן 3 ילדים ויותר ולמשפחות עם שני מפרנסים שהכנסתם הכוללת לא עולה על 10,000 ש"ח[17]. על פי החוק התוכנית תורחב בשנת 2010 לכל אזורי הארץ. כדי להשתתף בתוכנית, אזרחים הגרים באזורי הפעלתה אשר מעריכים כי הם זכאים למענק צריכים להגיש לרשות המיסוי טופס בקשה לקבלתו באמצעות סניפי הדואר, הפרוסים ברחבי הארץ.

חשוב להדגיש כי על פי הערכות של קובעי המדיניות ומחקרים בעולם, השיטה שנבחרה בארץ, של מתן המענק ישירות למוטב, יעילה יותר מן השיטות המעניקות את ההטבה דרך המעסיקים בהשגת מטרותיה של התוכנית - הפחתת העוני והגדלת ההשתתפות בשוק העבודה; זאת משום שבהענקה ישירה לעובד הזליגה של ההטבה אל המעסיקים נמוכה יותר. גם בארץ נמצא, ביישום תוכניות דומות, כי מתן ההטבה ישירות למוטב השיגה את מטרתה ומנעה את זליגתה אל המעסיקים[18].

שיעור המיצוי של התוכנית בישראל עד ינואר 2009

הגשת הטפסים החלה בחודש ספטמבר 2008, ובסיום השלב הראשון, שבו ניתנו המענקים על סמך ההכנסות ב-2007, הוגשו 52,593 בקשות על ידי מועמדים למענק, ומתוכם 25,770 נמצאו זכאים. מתוך אלה שלא נמצאו זכאים, כ-70 אחוזים לא עמדו בתנאים המזכים במענק (בעיקר על פי מבחן ההכנסה), וכ-30 אחוזים לא נמצאו זכאים מסיבות אחרות (כגון אי-דיווח על הכנסותיהם על ידי המעסיקים). מאחר שעם הלא-זכאים נמנים כ-5,000 מגישי בקשות שלגביהם טרם התקבלו נתוני

לוח ב'-6: התפלגות התביעות והזכאים

מקום המגורים של מגישי התביעות	התביעות שהוגשו לרשות המיסוי	מזה: זכאים
נצרת	8,674	3,749
חדרה	8,963	4,494
נתניה	5,045	3,018
ירושלים	19,824	11,337
אשקלון	7,952	3,171
לא ידוע	2,115	1
סה"כ	52,593	25,770

[15] המוסד לביטוח לאומי משלם לבתי החולים מענק אשפוז למימון הוצאות הלידה והאשפוז של היולדות והיילודים.

[16] ירושלים, אשקלון ושדרות, נצרת ונצרת עילית (כולל עין מאהל), וחדרה (כולל באקה-ג'ת, משמרות, עין עירון, ערערה, כפר פינס, כפר קרע, אור עקיבא, חדרה, פרדס חנה-כרכור, בסמ"ה) ונתניה.

[17] בהשוואה בין-לאומית התוכנית בישראל היא נדיבה יחסית עבור משפחות עם שני מפרנסים. ראו סקירת ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים 122, עמ' 22-25.

[18] ראו: אסתר טולדנו ונעם זוסמן *מס הכנסה שלילי וגלגול סבסוד השכר על ידי מעסיקים: המקרה של המענק לחיילים משוחררים המועסקים בעבודה נדרשת*, המוסד לביטוח לאומי, יוני 2008.

לוח ב'-7: הפריסה החודשית של המענקים בישראל*

	2008				2009	
	ספטמבר	אוקטובר	נובמבר	דצמבר	ינואר	סה"כ
מספר הזכאים	4,113	2,671	5,185	11,317	2,484	25,770
מיליוני ש"ח	11.6	6.9	13.2	27.3	5.2	64.3

* המענק מתייחס לסכום המגיע לזכאים על סמך הכנסותיהם ב-2007. עד כה שולם בפועל רק חלק ממנו (בסך הכול 30.5 מיליוני ש"ח).

המעבידים, סביר שמספר הזכאים יעלה. לוח ב'-6 מציג את התפלגות התביעות לפי מרכזי הגבייה של רשות המיסוי, ולוח ב'-7 מראה את הפריסה החודשית של הזכאים, הן על פי מספרם והן על פי המענק שאושר. עד כה אושרו מענקים בסך 64.3 מיליון ש"ח - כאמור, על סמך הכנסות הזכאים בשנת 2007.

אוכלוסיית הזכאים כוללת, על פי האומדנים של רשות המיסוי, כ-67,000 זכאים פוטנציאליים, ומכאן ששיעור המיצוי של התוכנית עומד היום על **כ-38.5 אחוזים** – שיעור התואם את הסטנדרטים של תוכניות מקבילות בעולם בשלבים הראשונים להפעלתן. קצב הגשתן של הבקשות עולה (לוח ב'-7), והוא הוסיף וגבר בדצמבר, בעקבות מאמץ מיוחד של רשות המיסוי להגברת המודעות של הזכאים; לפיכך ניתן לחזות כי בשלב השני של התוכנית, שהחל ב-1.2.2008, ומבוסס על ההכנסות של שנת 2008, יושגו אחוזי השתתפות גבוהים מאלו שנרשמו בשלבים המקבילים של ניסיונות קודמים בעולם. מאמץ זה כלל משלוח מכתבים לזכאים הפוטנציאליים בחודשים האחרונים של 2008 והארכת האפשרות להגשת בקשות למענק עד סוף ינואר 2009.

רמת המיצוי במס הכנסה שלילי: הניסיון בארה"ב

באיור ב'-6 ניתן לראות את השינוי במספר המשתתפים בהפעלת מס ההכנסה השלילי הפדראלי (EITC) בארה"ב: מספרם אופיין תחילה בעליות וירידות, ובעשר השנים הראשונות להפעלת התוכנית הוא עלה ב-2.4 אחוזים בלבד. רק ב-1987, לאחר הרחבה ושיפור של תנאי התוכנית (תחילה הצמדת המענקים לאינפלציה, ולאחר מכן, בין השאר, הגדלתם למשפחות מרובות ילדים), הושג בארה"ב זינוק בשיעור המיצוי, לרמה השוררת היום. על פי אומדן שנערך בשנת 2001 שיעור המיצוי באותה שנה עמד על כ-75 אחוזים[19].

איור ב'-6

מקבלי מס הכנסה שלילי בארה"ב, 1975 עד 2006

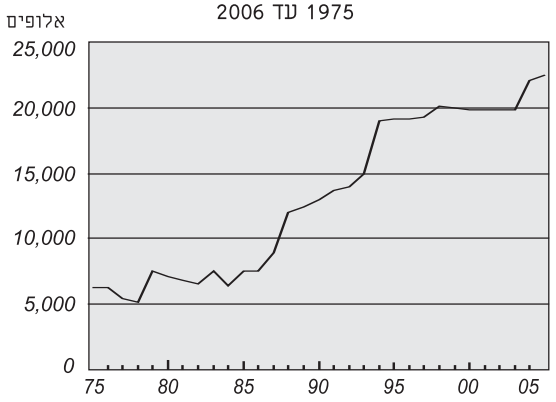

המקור: Mchael Wiseman, The American EITC.

לוח ב'-8: גידול ההשתתפות בקליפורניה שבארה"ב (מבוסס על Hotz et al, 2003)*

השנה	אחוז המשתתפים מתוך בעלי ההכנסה/הרווחים (החיוביים)	אחוז המשתתפים מתוך מקבלי קצבאות הרווחה
1992	50	23
1993	50	24
1994	56	30
1995	62	37
1996	64	40
1997	69	47
1998	70	51
1999	73	56
הגידול (ב-%) מ-1992 עד 1999		
	46	140.6

* ראו Hotz, Mullin and Scholz, "Trends in the EITC take-up and receipt for California's welfare population", 1992-1999.

[19] אומדן זה נערך על ידי ה-U.S. General Accounting Office על סמך הצלבה של נתוני רשות המיסוי (IRS) וסקר ההכנסות.

בארה"ב הופעלו תוכניות רבות של מס הכנסה שלילי גם ברמת המדינות. בקליפורניה הושג בשנת 1992 שיעור השתתפות של 23 אחוזים מתוך מקבלי קצבאות הרווחה - האוכלוסייה שהכנסתה מזכה את המשתתפים במס הכנסה שלילי – ומאז הוא גדל (לוח ב'-8). הלוח מראה שמספר המשתתפים בקליפורניה עלה באופן מתמשך; הוא לא התייצב גם לאחר שבע שנים של הפעלת רפורמות המגדילות את ההשתתפות בשוק העבודה (בשנת 1992), אלא הוסיף ועלה שנה אחר שנה. בשנים 1992 עד 1997 שיעור גידולה של ההשתתפות נע בין 46 אחוזים (כשהוא מחושב כאחוז ממקבלי השכר/הרווחים) ל-141 אחוזים (כשהוא מחושב כאחוז הנזקקים לקצבאות ממערכת הרווחה).

ממצאים על המודעות לתוכנית על פי מחקר המעקב בישראל

במסגרת האג'נדה הכלכלית-חברתית של הממשלה הוקם צוות מחקר בין-משרדי שינתח את ההשפעות הצפויות של הפעלת תוכנית מס הכנסה שלילי בישראל על העוני ועל ההשתתפות בשוק העבודה. המחקר ינתח גם את סוגיית שיעור המיצוי של התוכנית. במחקר משתתפים חוקרים מבנק ישראל, ממכון ברוקדייל ומהמוסד לביטוח לאומי, וכן נציגים של המועצה הלאומית לכלכלה שבמשרד ראש הממשלה, של האגף למחקר וכלכלה במשרד האוצר ושל רשות המסים, שהיא הגוף המופקד על הפעלת התוכנית בישראל.

לצורך המחקר נבחר מדגם של כאלפיים אנשים המתגוררים באזורים שבהם תופעל התוכנית – ביניהם ירושלים, אשקלון ושדרות, נצרת, נצרת עילית וחדרה. כן נבחרה קבוצת ביקורת מתוך האזורים שבהם לא יופעל השלב הראשון של התוכנית (בשנים 2008 ו-2009). שיטת המחקר תאפשר להתחקות אחר הסיבות למיצוי/אי מיצוי של התוכנית, ואחר השפעת מס ההכנסה השלילי על התעסוקה והעוני; זאת על ידי השוואת התעסוקה וההכנסה של הפרטים שהשתתפו בתוכנית לאלה של אוכלוסייה בעלת מאפיינים כלכליים דומים שלא השתתפה בה. במסגרת המחקר ייעשה ניסיון לבדוק גם אם עובדים שטופלו ביותר מתוכנית אחת (מס הכנסה שלילי ו"אורות לתעסוקה") מגיבים על תמריצי המדיניות החדשים בעוצמה חזקה יותר מאשר אלה שטופלו בתוכנית מס הכנסה שלילי בלבד, או שלא טופלו כלל.

נתוני המחקר שימשו כדי לבדוק, באמצעות שאלונים טלפוניים, מה הייתה רמת המודעות של הנשאלים בקבוצת הטיפול המתגוררים באזורים שבהם מופעלת התוכנית. (בקבוצה זו רוב הפרטים, אך לא כולם, הם בטווח ההכנסה המזכה במס הכנסה שלילי.) מן השאלונים התקבל כי כ-**25 אחוזים** מהנשאלים ידעו על התוכנית בקיץ 2008 (אז התקיימו השאלונים הטלפוניים) – כלומר כחודשיים לפני הפעלת התוכנית. שיעור זה נמוך יחסית, והוא נבע כנראה מחוסר מודעות של המשתתפים הפוטנציאליים בתקופה שלפני הפעלת התוכנית. חשוב להזכיר שבאותה תקופה לא הופעלו אמצעים להגברת המודעות לתוכנית.

שיעור ההשתתפות בהמשך יושפע ממאמצי האיתור והפרסום של גופים ממשלתיים וחוץ-ממשלתיים, הפועלים להגדלת הכיסוי ולמימוש הזכויות שהתוכנית מעניקה. לשם כך מתנהלת בימים אלה פעילות של גופים חוץ-ממשלתיים כגון "אגם מהל"ב", המפעילה את התוכנית "אורות לתעסוקה" בנצרת, ועמותת "ידיד", ופעילות זו אמורה להתרחב בעתיד. גם בארה"ב גברה מאוד הפעילות של גופים לא-ממשלתיים (עם וללא כוונות רווח), והדבר הגדיל משמעותית את שיעור הכיסוי של התוכנית[20].

[20] ראו, למשל, מחקרם של Dodd, Poplawski and Zochowsku (2008), Dept. of Economics, University of Oregon.

לוח אירועים
ספטמבר עד דצמבר 2008

החודש	היום	האירוע	פירוט
ספטמבר 2008	8	פאני מיי (Fannie Mae) ופרדי מאק (Freddie Mac) הולאמו.	חברות המשכנתאות פאני מיי ופרדי מאק הולאמו. זאת בניסיון לעצור את התדרדרות האמון בחברות אלו, המהוות כמחצית משוק המשכנתאות האמריקאי, שהיקפו 12 טריליון דולרים. הממשלה תספק לענקיות המשכנתאות נזילות עד סוף 2009.
	9	אושרה תוכנית להקלות במיסוי לעולים חדשים ולתושבים חוזרים.	אושרו הטבות והקלות במס לעולים חדשים ולתושבים חוזרים. ההקלות יחולו על כל סוגי ההכנסות – החל מהכנסות מריבית, מדיווידנד, משכירות, מעסק, ממשלח יד וממשכורת שמקורן בחו"ל, וכלה ברווחי הון ממכירת נכסים שהיו מצויים מחוץ לישראל עד 10 שנים.
	15	הבנק "ליהמן ברדרס" קרס.	"ליהמן ברדרס", שהיה בנק ההשקעות הרביעי בגודלו בארה"ב, הגיש בקשה לפשיטת רגל ולהגנה מנושים.
	21	ראש הממשלה, אהוד אולמרט הגיש מכתב התפטרות לנשיא המדינה.	
	22	נשיא המדינה הטיל על ציפי לבני את הרכבת הקואליציה.	
אוקטובר 2008	2	הושלמה הפרטת החברה לניהול קרן השתלמות למהנדסים בע"מ.	המדינה השלימה את מכירת כל החזקותיה בחברה לניהול קרן השתלמות למהנדסים בע"מ, יחד עם 20% מההחזקות בהסתדרות המהנדסים. בכך הועברה השליטה בחברה לידי חברת "מנורה מבטחים פיננסים בע"מ".
	2	ניתן היתר לניוד כספים בין קופות גמל לקרנות פנסיה.	ניתן היתר לניוד כספי חיסכון בין קופות גמל לקרנות פנסיה, כחלק מהגברת הניוד בין מכשירי החיסכון ארוך הטווח (גמל, פנסיה וביטוחי מנהלים) – מתחילת 2009. היתרון של קרנות הפנסיה הוא שבתקופות של ירידות תשואותיהן טובות מאלה של קופות הגמל, משום שהן משקיעות 30% מהכסף באג"ח מיועדות, המבטיחות תשואה של 4.86%. ואולם, במעבר של כספי גמל לקרנות פנסיה הכסף הופך מחיסכון הוני לקצבתי (ולא נזיל), גם אם הכסף נחסך לפני 2008.

5	אושרה תוספת תקציב של 350 מיליוני ש"ח לקצבאות הזיקנה.	ועדת השרים המיוחדת לתיקוני חקיקה ליישום תקציב 2009 אישרה להגדיל את קצבאות הזיקנה, כחלק ממדיניות הממשלה לצמצום פערים ותמיכה באוכלוסיית הקשישים בישראל. התוספת היא חלק מסכום כולל של כמיליארד ש"ח להגדלת קצבאות הזיקנה המשולמות על ידי המוסד לביטוח לאומי, תוספת שהממשלה החליטה עליה בנובמבר 2007. במסגרת התוספת נוספו בתקציב 2008 500 מיליוני ש"ח לבני 80 ומעלה, ובשנת 2009 יועברו 350 מיליונים נוספים לבני 70-80. בשנת 2010 יתווספו לקצבאות עוד 150 מיליוני ש"ח.
6	נתקבלו החלטות בעניין "מס הכנסה שלילי".	נקבע גובה המענק ורמות השכר הקובעות לעניין הזכאות לקבלת "מס הכנסה שלילי", וזאת בהתאם למספר המפרנסים בבית ולמספר הילדים: עובד בגיל 23 ומעלה שיש לו 1-2 ילדים זכאי לתוספת של עד 290 ש"ח לחודש; עובד שלו 3 ילדים ומעלה זכאי לתוספת של עד 420 ש"ח לחודש; עובדים מגיל 55 ומעלה זכאים גם אם אין להם ילדים, או שילדיהם מעל גיל 19. המענק להם זהה למענק למי שיש לו 1-2 ילדים.
7	הפחתת ריבית בנק ישראל	בנק ישראל מודיע על הפחתת ריבית של 0.5 נקודת אחוז, החל מה-12.10.2008, לאחר ההפחתה תעמוד הריבית על 3.75%. ההחלטה להפחית עתה את הריבית התקבלה לנוכח העלייה החדה של אי-הוודאות בשווקים הפיננסיים בעולם והשלכותיה על השווקים הפיננסיים המקומיים.
8	ריביות בעולם הופחתו באופן מתואם.	ה-Fed הוריד את שיעור הריבית בארה"ב ב-0.5% – ל-1.5%. במקביל הודיעו בנקים מרכזיים בעולם על הפחתת ריבית זהה, ובראשם הבנק המרכזי באירופה (ECB), ל-3.75%, והבנק המרכזי של אנגליה (BOE), ל-4.5%.
8	ממשלת בריטניה מפעילה תוכנית סיוע למגזר הבנקאי.	המהלך נועד למנוע קריסת בנקים במדינה. במסגרת התוכנית תרכוש המדינה מניות של בנקים ותעניק למגזר הבנקאי הלוואות בהיקף של כ-200 מיליארדי לישי"ט. בתוכנית ישתתפו 8 בנקים, בהם HSBC, ברקליס, לוידס TSB ורויאל בנק אוף סקוטלנד.
12	אושרה תוכנית חירום של 186 מיליארד דולרים ברוסיה.	הבית התחתון של הפרלמנט הרוסי (הדומה) אישר הצעת חוק ליישום צעדי חירום בשווי 186 מיליארד דולרים, שמטרתם לסייע לבנקים להתמודד עם מחנק האשראי. במסגרת התוכנית תזרים הממשלה הון לבנקים, תערוב לפיקדונות, תרכוש מניות של בנקים בקשיים ותקצץ במסים.

	13	מנהיגי גוש האירו הסכימו על תוכנית סיוע לבנקים.	מנהיגי 15 המדינות בגוש האירו הסכימו על תוכנית להזרמת מיליארדי דולרים לבנקים בקשיים ולביטוח זמני של הלוואות בין-בנקאיות, בניסיון להחזיר את האמון למערכת הפיננסית.
	26	ציפי לבני כשלה במאמציה להרכיב ממשלה.	
	27	הופחתה ריבית בנק ישראל לחודש נובמבר.	ריבית בנק ישראל לחודש נובמבר 2008 תרד ב-0.25 נקודת אחוז, לרמה של 3.5%.
	28	אושרו שינויים בחוק לעידוד השקעות הון בחקלאות.	ועדת הכספים אישרה צו לשינויים בחוק לעידוד השקעות הון בחקלאות: ישראל חולקה ל-15 תת-אזורים, המדורגים לשלוש רמות – א', ב' וג' – לפי שלושה קריטריונים: הספקת תוצרת חקלאית, פוטנציאל פריסת ההתיישבות באזור והתועלת האקולוגית שמביא האזור. החידוש בצו זה נוגע לאזורים שאמנם הגיעו לפרמטרים נמוכים בתחומי אספקת התוצרת החקלאית ופריסת האוכלוסייה, אך בזכות תרומה בתחום האקולוגי יזכו למעמד של אזור פיתוח ב'. הצו יוחל עד לסוף שנת 2009, ואז ייבחן מחדש.
	29	הופחתה ריבית הבנק המרכזי בארה"ב.	הריבית בארה"ב הופחתה פעם נוספת ב-0.5% – ל-1%, בהתאם לציפיות.
	30	עודכנה תחזית דירוג האשראי של ישראל.	חברת הדירוג P&S עדכנה את תחזית דירוג האשראי של ישראל מ"חיובי" ל"יציב". הדירוג נותר ברמה "A".
נובמבר 2008	2	תקציב המדינה לשנת 2009 הונח על שולחן הממשלה.	שר האוצר הניח על שולחנה של הכנסת את תקציב המדינה לשנת 2009.
	6	הוסכם על תוכנית סיוע ליצרני הרכב בארה"ב.	הוסכם על תוכנית פיננסית בהיקף של 15-17 מיליארד דולרים, שתסייע ליצרני הרכב של ארה"ב. סכום זה נמוך משמעותית מדרישת החברות הגדולות.
	11	הופחתה ריבית בנק ישראל.	בנק ישראל הודיע על הפחתת הריבית ב-0.5 נקודת אחוז, החל מה-14.11.2008. לאחר ההפחתה תעמוד הריבית על 3%.
	11	הקלות מס ניתנו לענף האנרגיה בארה"ב.	יזמים בתחום האנרגיה יקבלו הקלות במס, ששוויין 20 מיליארד דולרים. חברות העוסקות בנפט ובגז-טבעי ישלמו לממשלה פחות תמלוגים על קידוחי מים עמוקים במפרץ מקסיקו; יינתנו להן ערבויות להלוואות, וכן סיוע, להנחת צינור גז טבעי ולהפקת אנרגיות מתחדשות. סעיף מיוחד מורה לממשל כי יגדיל את מאגר הנפט האסטרטגי של ארה"ב ב-50%.

	11	הופעלה תוכנית סיוע חדשה לחברת AIG, בסך 150 מיליארד דולרים.	הממשל האמריקני יחלץ את חברת הביטוח הגדולה בארה"ב, AIG, באמצעות תוכנית סיוע חדשה, שעלותה תעמוד על 150 מיליארד דולרים. מדובר בתוכנית הגדולה ביותר אי פעם שניתנה לחילוץ חברה פרטית. 40 מיליארד דולרים מתוך הסכום יוקצו להלאמה חלקית של ענקית הביטוח.
	24	הופחתה ריבית בנק ישראל לחודש דצמבר.	הריבית לחודש דצמבר 2008 תרד ב-0.5 נקודת אחוז, לרמה של 2.5%.
	30	יימשכו רכישות המט"ח על ידי בנק ישראל.	מאז 24.03.08 מפעיל בנק ישראל תוכנית להגדלת יתרות המט"ח. עד 30.11.08 רכש הבנק כ-10 מיליארד דולרים, ורמת היתרות הגיעה לכ-37 מיליארד דולרים. גודלן הרצוי של היתרות עודכן ל-40-44 מיליארדי דולרים, ולפיכך יימשכו הרכישות בקצב של 100 מיליון דולרים ליום.
דצמבר 2008	4	הוכנסו שינויים בשעות המסחר בבורסה לניירות ערך.	יום המסחר בבורסה לניירות ערך קוצר בשעה. שלב טרום הפתיחה יתחיל בשעה 09:00, במקום בשעה 08:30, והמסחר יסתיים בשעה 16:30. פעילות מסלקת הבורסה תימשך עד לשעה 18:30.
	15	אושרה התוכנית הכלכלית להאצת הפעילות במשק.	בתגובה על הרעה במצב המשק אישרה ועדת הכספים של הכנסת באמצע דצמבר 2008 תוכנית להאצת הפעילות הכלכלית. התוכנית כוללת, בין השאר, את הצעדים הבאים (בסוגריים ההיקף הכספי, במיליארדי ש"ח): הרחבת היקף ההשקעה הרב-שנתית בתשתית (10), תגבור ההכשרה המקצועית (0.4), הגדלת תקציב המדען הראשי במשרד התמ"ת (0.25); נוסף על אלה, במטרה לצמצם את מגבלות האשראי של עסקים, הוחלט על העמדת הלוואות לעסקים קטנים ובינוניים, הקלות בפריסת תשלומי מס וצמצום ערבויות של ספקים לממשלה (0.8), הקמת קרנות השקעה לטיפול באשראי חוץ-בנקאי (5) והעמדת ערבויות מדינה לגיוס הון על ידי הבנקים (6); ולבסוף – הוענקו הקלות במיסוי למשקיעים זרים.
	16	הופחתה ריבית הבנק המרכזי בארה"ב.	הבנק המרכזי של ארה"ב הוריד את הריבית מ-1% לשפל של 0%-0.25% - הריבית הנמוכה ביותר ששררה בארה"ב מאז 1954.

24	תופעל תוכנית מוניטרית להגברת הנזילות במערכת הפיננסית ולתמיכה בצמיחה.	בנק ישראל הודיע על שורת צעדים בכלים המוניטריים, במטרה לשפר את מצב הנזילות במשק: 1. החל מינואר 2009 יקטין בנק ישראל את ספיגת עודפי הנזילות המתבצעת באמצעות הנפקת מק"ם. 2. להלוואות המוניטריות למערכת הבנקאית במסגרת המכרזים, הניתנות כעת ליום ולשבוע, תתווספנה הלוואות לטווחים ארוכים יותר. 3. המירווח סביב ריבית בנק ישראל (ה"פרוזדור") בחלון האשראי ובחלון הפיקדונות לבנקים המסחריים יירד מ-±1% ל-±0.5% 4. מכרזי הריפו (Repo) לבנקים המסחריים ולגופים המוסדיים, המוצעים היום לשבוע, יוצעו לתקופות ארוכות יותר.
27	החל מבצע "עופרת יצוקה" בעזה.	
29	הופחתה ריבית בנק ישראל לחודש ינואר.	הריבית לחודש ינואר 2009 הורדה ב-0.75 נקודת אחוז, לרמה של 1.75%.